
RECENZIE

S E G E Š, V.: *OD RYTIERSTVA PO ŽOLDNIERSTVO. Stredoveké vojenstvo v Uhorsku so zreteľom na Slovensko.* Bratislava : Ministerstvo obrany Slovenskej republiky 2004. 263 s.

Pod horeuvedeným názvom vydala Vydavateľská a informačná agentúra Ministerstva obrany SR (2004) knihu erudovaného vojenského historika PhDr. Vladimíra Segeša, PhD., vedeckého pracovníka Vojenského historického ústavu v Bratislave. Meno tohto historika nie je slovenskej verejnosti neznáme. Široká laická verejnosť záujemcov o dejiny ho pozná nielen z početných vystúpení v rozhlase a televízii, ale hlavne z jeho redaktorského pôsobenia v časopise *Historická revue* (1990 – 2000), ktorý bol po politických a spoločensko-ekonomických zmenách v roku 1989 vlastne prvým náučno-populárnym časopisom s historio-grafickým zameraním. V súčasnosti je jeho meno spojené s časopisom *História*, v ktorom od roku 2001 vykonáva zodpovedné povinnosti šéfredaktora. Treba povedať, že tento časopis pod jeho vedením za relatívne krátky čas svojho trvania tematicky mapuje svojim náučnopolulárnym obsahom súčasnú odbornú úroveň slovenskej (i svetovej) historickej vedy. Pluralitou odborných príspevkov sa nevyhýba ani zahmlieványm a háklivým témam slovenskej historiografie. Do kategórie náučnopolulárnej tvorby možno zaradiť aj jeho spoluautorské príspevky v čitateľsky úspešných dielach: *Lexikóne slovenských dejín* (1997, 1999) a v *Knihe kráľov* (1998, 2003). Aj z tohto, skôr náznakovitého prehľadu odborných aktivít V. Segeša, je zrejme, že v oblasti popularizácie dejín zaujíma popredné miesto medzi našimi historikmi v poslednom desaťročí.

Podobne plodné sú aj jeho odborné výstupy v oblasti vojenských dejín Slovenska. Je spoluautorom *Vojenských dejín Slovenska III. (1711 – 1914)* a autorom viacerých odborných štúdií, založených na pôvodnom pramennom materiáli z obdobia stredovekých vojenských dejín, ktoré boli publikované hlavne na stránkach časopisu *Vojenská história*. V tejto súvislosti treba povedať, že práve tieto štúdie predstavujú V. Segeša ako erudovaného medievistu, ktorý profesionálnym prístupom nefabuluje ani nekompiluje zaužívané a prevládajúce názory našej historiografie, ale jazyk prameňov pretavuje a preväzuje s kontinuitou stredo-európskych a európskych vojenských dejín. Práve obiažna práca s archívnymi prameňmi, spolu s extrahovaním ich výpovednej hodnoty pre vojenské dejiny Slovenska v časových a faktografických súvislostiach stredovekých dejín, predpokladá veľkú sumu nielen odborných vedomostí, ale aj značné jazykové predpoklady. Bez nich by práca s pramenným materiálom nebola mysliteľná. Práve hore citovaná publikácia je toho jedinečným dôkazom. Na tejto skutočnosti nemení ani fakt, že analytické práce, publikované na stránkach časopisu *Vojenská história*, predstavujú ťažiskovú časť predmetnej publikácie.

Už samotný názov evokuje v každom čitateľovi, či radovom záujemcovi o stredoveké vojenské dejiny Slovenska, prinajmenšom zvedavosť, ako sa autor metodologicky uchopil a vysporiadal s touto širokou, historiograficky náročnou a skutočne špecifickou tematikou. Pri jej hodnotení treba predovšetkým oceniť profesionálnu odvahu V. Segeša, že načrel do málo frekvencovanej, ale o to dôležitejšej problematiky stredovekého vojenstva. Práve široký diapazón politických a spoločenskoekonomických súvislostí, spojených s existenciou ozbrojených síl a vojska ako takého, predstavuje jeden zo základných mocenských pilierov stredovekej spoločnosti a je aj jedným zo základných atribútov stredovekej štátnosti. O to viac rezonuje dôležitosť tejto problematiky, ktorej sa V. Segeš zhostil na vysokej profesionálnej, ale aj na štylisticko-literárnej úrovni.

Vojenská história

Práca pod horeuvedeným titulom je rozčlenená do IV kapitol. Tieto autor rozčlenil ešte do viacerých tematických podkapitol so zámerom bližšieho vysvetlenia ťažiskovej problematiky, uvedenej v názve každej kapitoly. Prvá je venovaná základným fenoménom a činiteľom stredoveku so zreteľom na vojenstvo. Druhá sa venuje uhorskému vojenstvu vo svetle zákonov. Tretia kapitola sa zaoberá problematikou ozbrojených síl, branného systému a vojenského umenia v stredovekom Uhorsku. Posledná v prehľadnom sumári podáva vojnové udalosti na Slovensku v období neskorého stredoveku. Publikácia je ukončená záverom, nemeckým a anglickým zhrnutím, prameňmi a literatúrou a výberovým menným a miestnym registrom. Vlastný text publikácie je vybavený bohatým poznámkovým aparátom. Ten sám o sebe potvrdzuje nielen hodnovernosť publikovaného textu, ale aj serióznú prácu historika, ktorý sa vo svojich záveroch opiera o rozmanitú pramennú a bibliografickú bázu. Dokumentačnú, priestorovú a faktografickú hodnotu publikácie priliehavo spestrujú a rozširujú desiatky rytín, kresieb a dobových grafických dokumentov. Tie plasticky približujú dobu, ktorou sa publikácia zaoberá. Pri bližšej analýze je zrejmé, že ich výber a skladbu zostavil znalec v tejto oblasti, akým V. Segeš nesporne aj je.

Z formálnej, ako aj štruktúrálnej stránky možno publikáciu len akceptovať, a každému (i recenzentovi) zostáva len málo priestoru na jej pripomienkovanie. Každá kapitola totiž predmet svojej odbornej problematiky úplne vyčerpáva, pričom autor pri každej závažnejšej historickej udalosti podáva vyčerpávajúce vysvetlenia, kauzalitu a jasne formuluje závery. Z tohto pohľadu treba zvlášť hodnotiť druhú kapitolu, venovanú vojenskému zákonodarstvu Uhorského kráľovstva od začiatku 11. storočia do moháčskej katastrofy, rovnako tretiu kapitolu, ktorá je venovaná ozbrojeným silám, brannému systému a vojenskému umeniu v stredovekom Uhorsku. Problematika týchto kapitol je natoľko závažná, objavná a prínosná, že si zasluhujú zvláštne zvýraznenie, pretože v slovenskej historiografii sa touto problematikou doteraz v takej šírke a hĺbke nikto nezaoberal. V tejto súvislosti treba vyzdvihnúť aj reprezentatívny výber pramenných materiálov, odbornej literatúry a závery vystúpení, ktoré v určitých smeroch ovplyvnia aj slovenskú historiografiu tohto obdobia. Zo strany autora publikácie priam cítiť snahu o maximálnu hutnosť a skratkovitosť textu, čo možno pripísať limitovanému rozsahu publikácie. Treba však povedať, že tento moment kvalitu publikácie a ani jej výpovednú hodnotu neznižuje, ba skôr naopak. A pretože sa dá reálne predpokladať, že čitateľsky taká prítlačivá tematika o dejinách stredovekého vojenstva vyjde v ďalších reedíciách a vydaniach, dovoľujem si autorovi predostrieť niekoľko myšlienok na zamyslenie. Tie, pochopiteľne, môže, i nemusí akceptovať. V prvom rade odporúčam, aby sa autor oveľa viac orientoval na historické realie dnešného územného priestoru Slovenska a špecifiká jeho priestoru z geostrategického hľadiska, a tieto poznatky zakomponoval a premietol do skutočných dejov vojenstva na území Slovenska v obdobiach jeho stredovekých dejín. Týka sa to hlavne charakteru geopriestoru Slovenska s nadväznosťou na geostrategické postavenie, miesto a význam jeho územia v stredovekých dejinách. Lebo Slovensko svojou orografiou a systémom uzavretých karpatských kotlín malo svoje špecifické postavenie, nielen v rámci Uhorska, ale už pri etablovaní sa uhorskej moci na jeho území. Treba zdôrazniť tiež skutočnosť, že Uhorsko ako štátny útvar nevzniklo v období Arpádovcov na zelenej lúke, ale že bolo výsledkom prevahy zbraní, taktiky a stratégie útočných zväzov starých Maďarov, ktoré vojensky porazili veľkomoravské vojenské sily. Chýba mi tiež myšlienka, že uhorské vojsko sa od 10. storočia svojou taktikou, stratégiou a výzbrojou natoľko „europeizovalo“, že ho na hlavu porazili Tatári tou istou stratégiou a taktikou, ako kmene starých Maďarov porazili a vyvrátili Veľkú Moravu. V tejto vývojovej sentencii by sa z vojenského hľadiska dalo pokračovať až do čias Mateja Korvína a Jagelovcov, ktorí svoje vojenskostrategické záujmy upriamovali skôr západným, ako juhovýchodným smerom, odkiaľ Uhorsku hrozilo smrteľné nebezpečenstvo v podobe osmanských Turkov. V tejto súvislosti sa do popredia derie skôr rečnícka otázka: „Urobil Matej Korvín a Jagelovci všetko, vrátane opevnenia hraníc Uhorska proti Turkom, aby sa predišlo moháčskej

katastrofe?“ A v podobnom duchu by bolo treba analyzovať aj krajinskú (pevnostnú) obranu aj na území Slovenska v predmoháčskom období.

To je len niekoľko myšlienok na zamyslenie, prípadne diskusiu. Záverom treba jednoznačne konštatovať, že predmetná publikácia nastoľuje a odráža, ako jasné zrkadlo, vývojový trend výskumu vojenstva v stredovekom (i novšom) období metódou interdisciplinárneho prístupu. Dôkazom toho je predmetná práca PhDr. Vladimíra Segeša, PhD., ktorý ňou vyoral trvalú brázdú historiografických hodnôt. Naďalej ju budú rozvíjať ďalšie generácie vojenských historikov, zameraných na stredoveké vojenstvo v širokom diapazóne slovenských dejín.

Bohuš Klein

SLOVENSKO V 20. STOROČÍ. PRVÝ ZVÄZOK. SLOVENSKO NA ZAČIATKU STOROČIA 1901 – 1914. (Ed.: KOVÁČ, D.) Bratislava : Veda 2004. 291 s.

Dlhšie pripravované syntetizujúce spracovanie dejín Slovenska, s ohľadom na začiatok minulého storočia, je dielom autorského kolektívu pracovníkov Historického ústavu Slovenskej akadémie vied pod vedením Dušana Kováča, ktorý sa zhostil úlohy editora. Zároveň predstavuje prvý diel zo série monografií dejín 20. storočia, na ktorý nadviaže v blízkom čase zväzkami, venovanými prvej svetovej vojne a obdobiu medzi dvomi svetovými vojnami. Zamýšľaná (7-zväzková) séria, ktorá má ambíciu zhrnúť najnovšie poznatky o minulosti územia Slovenska v „nepokojnom“ 20. storočí, je nepochybne potrebným a významným odborným i edičným činom. Odhliadnuc od publikovanej kapitoly v syntéze dejín Slovenska, ktorú zostavila Elena Mannová (*A Concise History of Slovakia* 2000, slovenská verzia: *Krátke dejiny Slovenska* 2003), je *Slovensko na začiatku 20. storočia* prvou syntetickou monografiou tohto obdobia publikovanou po roku 1989. Vychádza po 18. rokoch od vydania príslušného (IV.) zväzku akademickej syntézy *Dejiny Slovenska* (1986). Cieľom najnovších výskumov je prirodzene prekonať deformácie výkladu našej minulosti, ktoré spôsobil totalitný režim. Publikovaná monografia otvára sériu, ktorá bude nielen syntézou nových výskumov a pohľadov na naše dejiny minulého storočia, ale aj obrazom cesty, ktorou prešla slovenská historiografia po roku 1989. Spôsob spracovania i výkladu, spolu so zaradením obrazovej prílohy, pritom vytvára predpoklady na to, aby sa tento, i ďalšie pripravované zväzky dostali do pozornosti nielen striktno odbornej, ale aj širšej verejnosti.

Obsahová štruktúra a výstavba textov naznačuje progresívne trendy našej historiografie. Napriek klasickému členeniu kapitol (politický vývoj, spoločnosť, hospodárstvo, kultúra), výrazným pozitívom publikácie je posun od politických dejín k väčšiemu dôrazu na sociálno-ekonomické a kultúrne stránky života v minulosti. (Čisto politickému vývoju sú síce venované štyri zo siedmich kapitol, avšak tvoria menej než polovicu celkového rozsahu monografie.) Dôležitou súčasťou výkladu je zasadenie vývoja do širších celouhorských i (stredo)európskych súvislostí. Obraz minulosti Slovákov a územia dnešného Slovenska sa tak odvíja v rámci Uhorska a habsburskej monarchie na pozadí udalostí v stredoeurópskom priestore. Zohľadnenie tohto širšieho kontextu nie je príznačné iba pre kapitoly o zahraničnom a vnútropolitickom vývoji (autori Dušan Kováč, Milan Podrimavský), o demografických trendoch (Elena Jakešová), ale predovšetkým pre tie, ktoré charakterizujú vývoj ekonomiky (Roman Holec) a kultúry (Elena Mannová), vrátane politického myslenia (D. Kováč) a rozvoja vedy (R. Holec). Moderné teoretické prístupy (teória modernizácie, nacionalizmu, multikulturality, kolektívnych identít) otvorili autorom možnosti nových interpretácií a záverov. Takýto pohľad nepochybne umožňuje kvalitnejší a objektívnejší pohľad na dopad a význam jednotlivých udalostí z dejín Slovenska.

Vojenská história

Súbor kapitol podáva obraz o spoločnosti na Slovensku ako o prudko sa rozvíjajúcej, sociálne, etnicky, kultúrne i politicky diferencovanej; na prechode od tradičných foriem agrárnej k modernej industrializovanej spoločnosti. S potešením možno konštatovať, že zostavovateľovi, ako aj autorom, sa podarilo naplniť základnú ambíciu, a to charakterizovať a pomenovať základné udalosti a trendy vývoja na základe najnovších výskumov.

Autori podávajú sumár nových údajov a podnetných záverov. Dôležitým momentom, ktorý D. Kováč zachytáva pri vykreslení vývoja čoraz napätejšej medzinárodnej a vnútroľ politickej situácie, sú reakcie predstaviteľov slovenskej politiky na jednotlivé udalosti na medzinárodnej scéne: na utvorenie Dvojspolku (s. 18), zblížovanie Británie s Francúzskom a Ruskom (s. 20-22), na anexiu Bosny a Hercegoviny (s. 25), na balkánske vojny (s. 30-31). Postoje slovenskej politickej reprezentácie, v nasledujúcich kapitolách venovaných charakteristike vnútroľ politickeho vývoja, naznačujú jej schopnosť orientovať sa v konkrétnych politických situáciách, ako aj mieru a hranice jej politického realizmu. Z tohto hľadiska sú v rámci diferencovaného politického spektra pred prvou svetovou zaujímavé najmä koncepcie Milana Hodžu.

Analýzu množstva nových faktov a závery, podložené presvedčivou argumentáciou, prinášajú kapitoly o ekonomickom vývoji a o kultúre. Pri charakteristike podmienok ekonomického rozvoja a „prepojenia politiky s ekonomikou“ prináša R. Holec novú a presvedčivú argumentáciu k problému ekonomického nacionalizmu. Rovnako dôležité sú jeho závery o snahe uhorských vládnych kruhov regulovať vnútornú i vonkajšiu migráciu pracovných síl s cieľom urýchliť maďarizáciu, ako aj o možnostiach uplatnenia zahraničného, predovšetkým českého kapitálu na Slovensku. Plasticky charakterizuje nielen trendy vývoja modernizácie v ekonomickej oblasti v širšom kontexte, ale aj priamy dopad tohto procesu na konkrétne podmienky života a životný štýl obyvateľstva (podkapitola *Človek na pozadí sociálno-ekonomických zmien*).

Nemenej podnetná kapitola E. Mannovej vychádza zo širšieho chápania kultúry, ktoré ju neobmedzuje iba na umelecké prejavy a aktivity v oblasti umenia (literatúra, hudba, divadlo, výtvarné umenie), koncentrujúc sa pritom na oblasť elitnej, tzv. vysokej kultúry. V ponímaní kultúry je autorka bližšie k antropologickému chápaniu, pri ktorom kultúru tvoria prejavy spôsobu života určitej kultúrnej skupiny, vrátane zvykov, ideí, symbolov a predstáv, rovnako ako inštitúcií, v ktorých sa realizujú. Netradičný spôsob výkladu E. Mannovej, do ktorého okrem spomínaných tradičných oblastí kultúry zahrnula náboženský život, vzdelávanie, tlač, spolčovanie, životný štýl a kolektívne identity, umožnil etnicky a konfesijne charakterizovať pestrosť prejavov kultúry rôznorodého obyvateľstva Uhorska. Pri charakteristike kultúry ju zaujímajú prejavy masovej, tzv. nižšej kultúry, teda aj „nižšie“, populárne umelecké žánre a prúdy. Pri otázke nástupu masovej kultúry a spotreby sa sústreďuje viac na kvantitu (náklad, počet predplatiteľov) periodík a monografií, než ich (doteraz preferovaných) umeleckú či politickú hodnotu. V podkapitole *Náboženský a cirkevný život v multikonfesionálnom prostredí* výstižne ilustruje proces sekularizácie spoločnosti, a to až na úroveň každodennosti, vrátane zápasu katolíckej cirkvi o udržanie tradične dominantného postavenia v štáte (tzv. „kultúrny boj“ – Kulturkampf). Uvádza konkrétne údaje k maďarizačným praktikám katolíckej cirkvi prostredníctvom pôsobenia kňazov na veriacich i vo vnútri cirkevnej hierarchie. Plasticky vykresľuje multikultúrny charakter Slovenska v dôsledku spolužitia viacerých etníc a konfesií. Výsledkom ich spolužitia je pestrá paleta produkcie a aktivít rôznych etnických a konfesijných skupín, ktoré vytvárajú obraz bohatej, štýlovo rozmanitej kultúry. Jeho prirodzenou súčasťou sú aj zmiešané štýly, také typické pre prostredie strednej Európy. Spôsob výkladu E. Mannovej podnecuje k novým úvahám a otázkam a otvára možnosti pre nové interpretácie, ktoré búrajú niektoré zafixované predstavy o slovenskej spoločnosti na začiatku 20. storočia. Z mnohých uvediem dva príklady. Dominanciu politicky konzervatívne a národne orientovanej periodickej tlače v prostredí Slovákov možno korigovať analýzou počtu predplatiteľov jednotlivých titulov

(z ktorého sa dá odvodiť aj politická orientácia čitateľov). Kým počet predplatiteľov *Národných novín* sa pohyboval od 600 do 1 000, Hodžov *Slovenský týždenník* dosahoval náklad až 16 tisíc výtlačkov. Najviac stúpajúci trend pritom mali *Ľudové* (neskôr *Slovenské ľudové*) noviny: ich náklad stúpol z 12 na 20-tisíc. Celková analýza však ukazuje, že absolútnu prevahu mali náboženské noviny a kalendáre – *Pútnik svätovoješský* vychádzal v 40- až 50-tisícovom náklade (s. 245-247). Kliše o „kultúrnej“ a vzdelanostnej zaostalosti slovenských regiónov vyvracia štatistika tlače, a ako autorka priamo konštatuje, aj štatistika knižníc (s. 248). Rovnako prehľad počtu a odborného zamerania rozmanitých typov škôl umožňuje korigovať doterajšie závery, keďže ilustruje nielen trend cielenej asimilácie Nemaďarov, ale aj celkový rast gramotnosti a ďalšej vzdelanosti obyvateľstva (s. 240).

Ako v úvode syntézy uviedol editor D. Kováč, autori si uvedomujú, že niektoré otázky zostávajú ešte otvorené a vyžadujú si ďalší výskum. To je prirodzenou súčasťou každého výskumu. Z tohto hľadiska chýba napríklad konkrétnejší a diferencovanejší obraz žien v spoločnosti, napríklad otázka volebného práva pre ženy, ktorá už na začiatku 20. storočia nadobúdala nové kvality (D. Kováč sa o nej stručne zmieňuje na s. 196-197). Vzhľadom na to, že sa jedná o prvý zväzok syntézy 20. storočia (na ktorý budú nasledujúce zväzky prirodzene obsahovo nadväzovať), domnievam sa, že vhodným a hodnotným „úvodom do 20. storočia“ by pre čitateľa bolo zhrnutie základných trendov obdobia, ktoré mu predchádzalo. (Uvedomujem si, že vzhľadom na rozsah, bolo by to zaiste komplikované, avšak z obsahového hľadiska, by to bol podľa môjho názoru prínos.)

Charakter syntézy, kapitoly ktoré zostavili rôzni autori, je v súčasnosti často jediným schodným riešením pri vzniku takéhoto druhu publikácie, avšak prináša so sebou aj niektoré úskalia. Rôznorodosť kapitol – spôsobom výkladu, výstavbou textu i použitým jazykom – môže byť na jednej strane na osoh, keďže môže priniesť rôzne pohľady na výklad minulosti. Menej priaznivým dôsledkom je však odlišné vymedzenie pojmov, rôzna terminológia v textoch kapitol, čo tiež môže viesť k rozličným pohľadom, niekedy však aj k úplne odlišným záverom a dokonca k terminologickým nejasnostiam (napríklad pojmy „obslužný sektor“, „sociálny organizmus“, „element“, „šľachtický proletariát“). Napríklad tvrdenie, že „vývojová modernizačná fáza, datujúca sa v politickej rovine od revolúcie 1848, bola až do vypuknutia prvej svetovej vojny takmer polstoročím nepretržitého pokojného vývoja bez radikálnych zmien a otrasov...“ (s. 33), inými slovami: „obdobie po rakúsko-uhorskom vyrovnaní bolo polstoročím pokojného vývinu duálnej monarchie; v Uhorsku nedochádzalo k radikálnejším politickým zvratom, mocensko-politický systém sa viac-menej nemenil“ (s. 37) v kapitole *Spoločnosť* je v tomto zmysle v rozpore s vykreslením politickej krízy a ekonomických zmien v nasledujúcich kapitolách.

Niektoré nedostatky majú technický ráz a redakčná úprava tu mohla byť dôslednejšia. Napríklad nejednotné používanie číselného pomenovania zákonov (XL, 40) niekedy pôsobí rušivo. Podobná nejednotnosť je pri uvádzaní literatúry vo *Výberovej bibliografii* – pri niektorých tituloch sa raz uvádza editor, pričom v inom prípade je ten istý titul uvedený bez editora, len pod názvom (napr. titul *Diferenciácia mestského spoločenstva*, s. 278 a 285), pri niektorých publikáciách zase vypadol údaj, že sa nejedná o autorov, ale o editorov publikácie (napr. Švorc, P. – Harbuľová, L.: s. 284, Evans, R. – Kováč, D. – Ivaničková, E.: s. 282) a pod. Skrátenie zoznamu použitej literatúry na minimum, je však už vážnejším problémom, než uvedené formálne nedostatky. Napríklad uvedenie niektorých podstatných titulov chýba (napr. R. Holec sa priamo v texte odvoláva na práce historikov Jonesa, Matisa, Orosa a Jelečeka, ale v zozname literatúry nie sú uvedené). Žiaľ, „stlačenie“ poznámkového aparátu na čo najmenší rozsah, ktoré je zreteľným trendom vydavateľstiev, začína byť nepríjemnou daňou pri publikovaní odbornej literatúry. Výborne vyselektovaný obrazový materiál do obrazovej prílohy (Elena Kurincová), ktorý je nesporne prínosom publikácie, by si – vzhľadom na kvalitu a publikovanie menej známych či úplne neznámych vyobrazení – tiež zaslúžil väčší priestor.

Vojenská história

Čo sa týka nepresností obsahového charakteru, ktoré sa nevyhnú takmer žiadnej publikácii, považujem za dôležité upozorniť na nepresnosť pri uvedení hranice plnoletosti (plnoletosť na začiatku 20. storočia nadobúdali chlapci i dievčatá dosiahnutím 24. roku a nie 20. roku – ako je uvedené na s. 66, pričom dievčatá mohli získať plnoletosť už skôr – výdajom). Nepresnosti pri uvádzaní titulov (namiesto „tekintetés“ je správne tekintetes, podobne „uri rend“ správne úri rend, obe s. 37) sú – porovnaním s tvrdeniami historika G. Kővéra – spojené s nejasnosťou celej pasáže o titulatúre. Drobnou nepresnosťou je text pod vyobrazením Mauzólea András-syovcov v Krásnohorskom Podhradí, ktoré je uvedené ako „Múzeum Andrásyovcov“ (obr. č. 152).

Na záver musíme konštatovať, že vydanie syntézy *Slovensko na začiatku 20. storočia* je ako zhrnutie nových výskumov a poznatkov ďalším krokom k objektívnejšiemu poznaniu našej minulosti. Veríme, že zvolený štýl výkladu i forma publikovania bude zárukou, že si spolu s ďalšími zväzkami novej edície nájde cestu k čo najširšiemu okruhu čitateľov.

Gabriela Dudeková

NOVÉ ZVÄZKY EDOVANÝCH DOKUMENTOV O HOLOKAUSTE NA SLOVENSKU

Problematika holokaustu na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 sa stala po novembri 1989 jednou z najviac pertraktovaných tém v historiografii najnovších slovenských dejín. Výsledkom sú viaceré knižné publikácie. Začalo sa aj s vydávaním dokumentov. Začiatkom 90. rokov sa na túto úlohu podujal L. Hubenák, ktorý vydal spolu päť zväzkov edovaných dokumentov. Napriek nespornému prínosu týchto publikácií, sa im v historickej obci vyčítajú viaceré nedostatky. Prvé tri zväzky sú radené chronologicky, bez tematického vymedzenia problémových oblastí. Posledné dva sú len akýmsi výberom z dokumentov, ktoré sa nezmestili do predchádzajúcich. Orientácia v nich sa tak stáva neprehľadná, nehovoriac o tom, že jednotlivé problémové okruhy sú tu z hľadiska počtu a dôležitosti dokumentov zastúpené nedostatočne. Chýbajú tiež úvodné štúdie k jednotlivým časovým úsekom. Editor však nedodrжал ani len základné technické požiadavky na vydávanie dokumentov. Všetky tieto nedostatky sa snažil odstrániť nový edičný kruh, ktorý sa opiera o podporu najmä Nadácie Milana Šimečku a Židovskej náboženskej obce v Bratislave. Prvý zväzok, ktorého autorom je historik E. Nižňanský z Katedry všeobecných dejín UK v Bratislave, vyšiel už v roku 2001, preto sa ním nebudem bližšie zaoberať. Všíma si obdobie autonómie Slovenska od 6. októbra 1938 do vzniku Slovenského štátu 14. marca 1939. Autor tu nadviazal na svoju predchádzajúcu prácu z roku 1999 *Židovská komunita na Slovensku medzi parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*, keď na množstve dokumentov, excerpovaných najmä z 23 okresných archívov, dokázal, že antisemitizmus na Slovensku nadobúdala organizovanú podobu už v období autonómie. Už táto práca svojou odbornosťou a profesionálnym prístupom autora postavila vysokú latku pre kritériá vydávania ďalších dielov. Po krátkej odmlke vyšli v roku 2003 hneď tri ďalšie diely tejto edície. Treba už tu podotknúť, že aj tieto zväzky sa vyznačujú rozsiahlou heuristickou základňou. Autori pritom nevychádzali len z domáceho výskumu. Opreli sa o široký výskum v zahraničí, konkrétne v archíve Yad Vashem v Jeruzaleme (Izrael), ktorý realizoval E. Nižňanský a K. Hradská z HÚ SAV. Ako som už v úvode naznačil, tieto zväzky sú členené tematicky. Každý sa skladá z dvoch častí. Prvá pozostáva z úvodnej štúdie, v ktorej sú pod čiarou odkazy na pramene, ale aj samotné publikované dokumenty. Druhá pozostáva z dokumentov, publikovaných podľa zaužívaných pravidiel na vydávanie prameňov k najnovším dejinám. V záhlaví každého dokumentu je

obsahový regist. Väčšinou sú uverejňované v plnom znení. V poznámkovom aparáte sú uvedené rôzne doplňujúce údaje, ako aj dostupná literatúra k tomu-ktorému problému, ale tiež textové poznámky so životopisnými údajmi osôb figurujúcich v tom-ktorom dokumente. Veľmi cennou pomôckou sú miestne a menné registre na konci každého zväzku. Veľkým prínosom týchto zväzkov je aj fakt, že sa v nich ľahko zorientujú aj záujemcovia o túto problematiku zo zahraničia. Na konci každého zväzku je totiž publikovaný aj register dokumentov v angličtine, ako aj rozsiahle anglické resumé, s poznámkovým aparátom.

V poradí druhý zväzok, ktorého autorom sú E. Nižňanský a I. Kamenec, si všíma tzv. riešenie židovskej otázky z pohľadu najvýznamnejších štátnych inštitúcií, ktorými v tomto období boli prezident, vláda, Snem SR a Štátna rada. Tie židovskú otázku od začiatku usmerňovali a iniciovali, a ako upozornili samotní autori, niesli za tento trend priamu, či nepriamu politickú zodpovednosť. Autori si pri výbere dokumentov všímali tak priame zásahy spomínaných ústavných orgánov (zákony, nariadenia, vyhlášky), ale aj nepriame (viac či menej záväzné stanoviská k právnej, politickej, morálnej stránke antisemitskej politiky, jej vysvetľovanie, zdôvodňovanie...). Zámerom nebolo podrobne dokumentovať vlastnú protižidovskú činnosť jednotlivých ústavných inštitúcií (tomu sa budú venovať ďalšie zväzky), dokumenty majú skôr pomôcť pochopiť fungovanie mechanizmu prijímania jednotlivých protižidovských noriem, a tak diferencovať mieru ich politickej, morálnej zodpovednosti za tento trend. Dokumenty sú zoradené chronologicky. Tu treba oceniť, že výber dokumentov, ako aj spôsob ich radenia, má takisto prínos z hľadiska skúmania problematiky fungovania politického systému Slovenského štátu, mechanizmu legislatívneho procesu v prostredí nedemokratického režimu, či vzťahu medzi jednotlivými ústavnými inštitúciami. Z vybraných dokumentov jednoznačne vyplýva, že aj keď miera zodpovednosti bola v prípade jednotlivých inštitúcií rôzna, vlastnú morálnu podstatu riešenia židovskej otázky nespochybnila žiadna z nich, aj keď kritiku niektorých metód antisemitskej politiky možno vysledovať. Najväčšia časť dokumentov je venovaná vláde, ktorá bola realizátorkou, ale aj hlavným iniciátorom protižidovských opatrení, keďže väčšina protižidovských právnych noriem mala charakter vládných nariadení, nariadení s mocou zákona či vládných vyhlášok. Zaujímavé sú tiež dokumenty z dielne prezidentskej kancelárie. J. Tiso nielenže podpísal všetky protižidovské zákony a nariadenia s mocou zákona, ale, ako to aj z uverejnených dokumentov vyplýva, nespochybnil ani rasový a antihumánny charakter tzv. židovského kódexu (jeho podpis mu ústava nepredpisovala). Podstatu protižidovskej politiky nespochybnil ani snem, aj keď jeho podiel na samotnom legislatívnom procese pri prijímaní protižidovských noriem nebol taký, aký sa pôvodne očakával. Veľmi zaujímavé sú tiež dokumenty venované postojom Štátnej rady, i napriek tomu, že v podmienkach režimu postupne degradovala na nikoho nezaväzujúci poradný orgán. Autori totiž uverejnili niektoré záznamy z jej rokovania, kde sa jej členovia vyjadrovali tiež k protižidovskej politike štátu. Z dokumentov vyplýva, že napriek tomu, že v jej radoch boli osobnosti z politických, ekonomických, kultúrnych a cirkevných kruhov, ani oni v zásade neodmietli podstatu riešenia židovskej otázky. Ako celok neodmietli ani samotné deportácie, aj keď na ich adresu vyslovili viaceré kritické pripomienky.

Autorom 3. zväzku je K. Hradská, ktorá v ňom publikovala preklady 28 listov od Gisely Fleischmannovej (1942 – 1944) jednej z vedúcich predstaviteľiek Pracovnej skupiny a slovenského židovstva ako takého. Listy boli adresované pobočke americkej židovskej záchranej organizácie Joint vo Švajčiarsku, ako aj iným záchranným organizáciám. Originály sú v nemčine, poprepletanej hebrejčinou, a pochádzajú z už spomínaného archívu Yad Vashem. Autorka sa okrem prekladu z nemčiny musela vysporiadať s niektorými slovnými spojeniami používanými ako kódy. Ich slovenský preklad uvádza v poznámke pod čiarou. V závere uverejnila krátky slovník použitých výrazov s vysvetlením tajných kódov. Čo sa týka časového ohraničenia edovaných listov, prvý je z júna 1942 a posledný zo septembra 1944. Autorka sa prostredníctvom uverejnených listov pokúsila poukázať na myšlienkové pochody samotnej Fleischmannovej.

Vojenská história

V tejto súvislosti ju motivovala ambícia prehliť naše poznatky o činnosti Ústredne Židov a prispieť do veľmi citlivej diskusie, o tom do akej miery možno chápať spoluprácu tejto inštitúcie s ľudáckym režimom a špeciálne s nacistickým poradcom na Slovensku, D. Wislicenym, ako kolaboráciu, a naopak či táto organizácia „urobila všetko to, čo mala, resp. či bola skutočným zástupcom slovenských Židov“. Je si však vedomá, že takýto pohľad možno získať len diferencovaným prístupom k jednotlivým zamestnancom ÚŽ. V prípade Fleischmanovej chápe jej spoluprácu s režimom, ako aj nacistickým poradcom D. Wislicenym, ako vynútenú kolaboráciu v snahe urobiť všetko na záchranu slovenských Židov. V úvodnej štúdii autorka opisuje vznik Ústredne Židov, ktorá bola podľa vládnej vyhlášky zo septembra 1940 jedinou inštitúciou zastupujúcou všetky záležitosti Židov pred štátnymi orgánmi. Načrtáva tiež činnosť ilegálnej Pracovnej skupiny, niekoľkých členov ÚŽ, ktorých hlavným cieľom bolo zabrániť deportáciám, a to podplácaním kompetentných osôb, najmä nemeckého poradcu D. Wislicenyho. Približuje tiež tragický osud G. Fleischmanovej. Samotné Listy vypovedajú o každodenných problémoch Pracovnej skupiny, ich zúfalej, ale aj naivnej viere, že podplácaním mocných zastavia ďalšiu tragédiu. Listy tiež poukazujú na to, že predstavitelia židovskej komunity na Slovensku mali už v roku 1942 pomerne dobré informácie o tragickom osude Židov v nacistických koncentrákoch. Čitateľ sa v nich veľa dozvie tiež o okolnostiach a príčinách vzniku židovských pracovných táboroch na Slovensku o ich financovaní zo zahraničia, tiež o zúfalých aktivitách smerujúcich na podporu už vyvezených Židov. Dokumenty preto majú vysokú výpovednú hodnotu.

Autorom 4. zväzku je opäť E. Nižňanský a zaoberá sa dokumentmi nemeckej proveniencie, ktoré sa viažu k holokaustu na Slovensku. Čitateľ sa tu môže oboznámiť s hodnotením tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku na základe dokumentov rozličných orgánov nacistického Nemecka. Aj tento zväzok je postavený najmä na dokumentoch z archívu Yad Vashem. V tejto súvislosti treba jednoznačne vyzdvihnúť fakt, že vo viacerých prípadoch ide o doteraz nepoznané, nové dokumenty k tejto téme. Autorovi sa tak jednoznačne podarilo vniesť svetlo do problematiky, ktorá už od začiatku 90. rokov rozdeľuje historickú obec. Výsledky autorovho výskumu možno konfrontovať najmä s tými názormi časti historickej obce, ktorá odmieta, resp. minimalizuje zodpovednosť vtedajšej slovenskej politickej elity za deportácie slovenských Židov do nacistických vyhladzovacích táborov. Niektoré dokumenty autor doplnil z rozličných fondov Slovenského národného archívu, a to preto, aby si čitateľ mohol vytvoriť lepšiu predstavu o danom probléme. Autorovým cieľom bolo poukázať na nemecké hodnotenie antisemitskej politiky 1. Slovenskej republiky, ako aj na nemecký záujem o jej realizovanie. Edované dokumenty sú aj tu zoradené chronologicky a publikované sú dvojazyčne, najprv po nemecky, potom po slovensky. Najväčšia pozornosť je venovaná celkom logicky dokumentom, ktoré sa viažu k nemecko-slovenským rokovaniam ohľadne deportácií Židov. Možno konštatovať, že autorovi sa podarilo zhromaždiť viacero dokumentov poukazujúcich na mieru zodpovednosti slovenských politikov pri deportáciách občanov označených ako Židia. Z edovaných dokumentov pritom vyplýva, že nemecká strana nemusela vynaložiť väčšie úsilie, aby získala súhlas slovenskej vládnej garnitúry v tejto záležitosti. O nejakom výraznom nátlaku hovoriť nemožno. V úvodnej štúdii pritom tieto skutočnosti autor konfrontuje so situáciou v susedných štátoch, konkrétne v Maďarsku a Rumunsku. Čitateľ tak môže získať zaujímavé komparácie. Časť dokumentov autor venoval aj nemeckému pohľadu na druhú etapu deportácií v roku 1944 po potlačení SNP.

Recenzovaná edícia predstavuje významný autorský, ako aj vedecký čin. Predstavuje jednoznačný prínos do poznania problematiky holokaustu na Slovensku. V konečnom dôsledku však výrazne uľahčí prácu a orientáciu v problematike všetkým záujemcom o dejiny Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945, ale aj o osobnosti späté s týmto obdobím. Treba len veriť, že ďalšie zväzky na seba nenechajú dlho čakať.

Igor Baka

JABLONICKÝ, J.: *SAMIZDAT O ODBOJI. ŠTÚDIE A ČLÁNKY*. Bratislava : Kalligram, 2004, 528 s.

V auguste 2004 sme si pripomenuli 60. výročie Slovenského národného povstania. O tejto udalosti, jednej z najvýznamnejších v dejinách Slovenska v 20. storočí, sa najmä v bývalom komunistickom režime popísali stovky viac či menej odborných a hodnotných kníh a štúdií, z ktorých ale iba zopár spĺňa vysoké kritériá odbornosti a hlavne objektivity. Jedným z mála autorov, ktorý dokázal aj v minulom totalitnom režime uchrániť väčšinu svojich historických prác od ideologických balastov a prorežimistických dezinterpretácií, bol aj Jozef Jablonický. Jeho diela sa od polovice 60. rokov vyznačujú úprimnou snahou po hľadani skutočnej pravdy o odboji na Slovensku, a, napriek vtedajším oficiálnym historickým tézám naordinovaným totalitnou mocou, usilujú sa čo možno najviac priblížiť objektívnej odbojovej realite. Ani degradácia jeho spoločenského postavenia a následná perzekúcia ho nezastavili v tom, aby pokračoval v čo možno najobjektívnejšej, nezávislej interpretácii udalostí v odboji, ktoré tak vynikajúco spracoval v knihe *Z ilegality do povstania*¹. Napriek veľkej nepriazni totalitného režimu sa nevzdal práva na svoj vlastný výklad odboja podľa svojho precízneho historického výskumu. Ani domové prehliadky a zhabané rukopisy štúdií, ani zákazy skúmania v archívoch a nemožnosť oficiálne publikovať výsledky svojej nezávislej historickej práce, ho nezastavili v ďalšom spracovávaní dovtedy tabuizovaných a falzifikovaných kapitol druhého odboja. Platformou na šírenie komunistickou totalitou proskribovaných Jablonického štúdií sa tak po roku 1973 výlučne stal samizdat, ktorého nevýhodou bolo, že jeho hodnotné štúdie o odboji a SNP sa stali prístupnými iba úzkej skupinke čitateľov v disente, či v exile. Až pád totalitného režimu v roku 1989 umožnil publikovanie väčšiny týchto štúdií vo viacerých historických časopisoch na Slovensku a v Čechách. Bohužiaľ, tieto Jablonického samizdatové práce, ktoré tematicky spolu úzko súvisia, boli takto roztratené a niektoré doteraz neboli na Slovensku, resp. v Čechách, publikované. Preto sa aj v roku 2004 pristúpilo k sústredeniu a publikovaniu týchto samizdatových a exilových štúdií J. Jablonického v jednej publikácii, ktorá dostala výstižné pomenovanie *Samizdat o odboji*.

Publikácia obsahuje jedenásť štúdií J. Jablonického viažucich sa k problematike druhého odboja na Slovensku, ktoré vznikli v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia, keď nemohli byť oficiálne publikované. V tomto období vyšli niektoré v samizdate (*Bratislava a Slovenské národné povstanie, Neúspešná misia v Moskve, Nitra a slovenské národné povstanie, Povstanie v Trnave, Ilegalita uprostred vojny, Rezistencia a perzekúcia v Bratislave pred frontom, Zlyhanie Malárovej armády v Karpatoch, Za česť generála Viesta*) a neskôr aj v exilových zborníkoch o Slovenskom národnom povstaní (*Bratislava a SNP, Povstanie v Trnave*)², ktoré vydali bývalí protagonisti občianskeho odboja žijúci v Kanade a v USA. Štyri práce, ktoré obsahuje recenzovaná kniha (*Neúspešná misia v Moskve, Za česť generála Viesta, Generál Malár, Kto bol generál Kalina*), boli po prevrate v roku 1989 už uverejnené v časopise *Historie a vojenství* a štúdia *Gustáv Husák v rezistencii 1939 – 1943* bola publikovaná v roku 1993 v *Soudobých dějinách*.³

¹JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*. Bratislava : Epoque, 1969, 532 s.

²JABLONICKÝ, J.: Bratislava a SNP. Zborník o Slovenskom národnom povstaní. Zväzok II. Toronto : Naše snahy, 1980; JABLONICKÝ, J.: Povstanie v Trnave. Zborník o Slovenskom národnom povstaní. Zväzok III. Toronto : Naše snahy, 1983.

³JABLONICKÝ, J.: Neúspešná misia v Moskve. In: *Historie a vojenství*, 1990, č. 2-4; JABLONICKÝ, J.: Za česť generála Viesta. In: *Historie a vojenství*, 1990, č. 4; JABLONICKÝ, J.: Generál Malár. In: *Historie a vojenství*, 1990, č. 5; JABLONICKÝ, J.: Kto bol generál Kalina. In: *Historie a vojenství*, 1991, č. 2; JABLONICKÝ, J.: Gustáv Husák v rezistencii. In: *Soudobé dějiny*, 1/2-3.

Vojenská história

Prvá štúdia *Bratislava a Slovenské národné povstanie* začína vyzdvihnutím dôležitosti postavenia Bratislavy ako hlavného mesta a centra aktivít vtedajších odbojových a vládnych osobností či skupín. Po ňom nasleduje dôsledné a systematické kritické prehodnotenie vtedajších jednostranných historických prác, vychádzajúcich iba z téz obsiahnutých v Husákovom *Svedectve o Slovenskom národnom povstaní*⁴. Odmieťa dovtedajšie zvaľovanie viny za povstalecké fiasko v Bratislave iba na vojenský odboj a upozorňuje, že odboj a SNP nemožno zredukovať iba na stanoviská a činnosť jej komunistickej zložky. Prízvukuje a na základe dôkladnej historickej analýzy dostupných prameňov dokazuje, že na pozitívnych i negatívnych momentoch odboja sa podieľali všetky jeho zložky, nielen komunisti, ale aj vojenský a občiansky nekomunistický odboj (s. 12). V ďalších podkapitolách autor upriamuje pozornosť najmä na jednu zo zásadných chýb povstaleckej akcie v Bratislave, keď predstavitelia bratislavského politického odbojového centra podceňovali vývoj na ostatnom území Slovenska – hlavne partizánske akcie na strednom Slovensku, čím sa hlavné mesto dostalo do izolácie od vývoja smerujúceho k Povstaniu a bolo naň nepripravené. Malo to za následok zlyhanie povstaleckej akcie v Bratislave a predurčilo tiež jej neúspech na západnom Slovensku. Autor sa tiež podrobnejšie venuje osudom snáh niekdajšieho ministra národnej obrany Ferdinanda Čatloša a veliteľa slovenskej armády na východnom Slovensku Augustína Malára o vojenský prevrat, resp. o prechod slovenskej armády na stranu Červenej armády a protihitlerovskej koalície v lete 1944.

Druhá štúdia – *Neúspešná misia v Moskve* – rozoberá prípravu, priebeh a výsledky misie vojenského odbojového ústredia a SNR do Moskvy v lete 1944, od ktorej úspechu a zosúladenia slovenskej povstaleckej akcie s aktivitami Červenej armády azda najviac závisel výsledok celého Povstania. V úvode, tak ako aj v ostatných štúdiách, sa najskôr autor vysporiadal s doterajšími poznatkami a tvrdeniami o misii v Moskve, najmä so snahami marxistickej historiografie vyzdvihovať úsilie KSS o kontaktovanie sovietskej strany a s obviňovaním vojenského či občianskeho odboja z neúprimnosti snáh o spojenectvo s komunistami v odboji a so Sovietskym zväzom (s. 107-108). J. Jablonický podrobne vyvracia tvrdenia vtedajšej dvornej historiografie o intrigách Benešovho politického tábora v Londýne voči odletu predstaviteľa KSS Karola Šmidkeho do Moskvy, a naopak podrobne kritike konanie vedenia KSS, ktoré sa snažilo poza chrbát svojich odbojových spojencov za každú cenu dostať do Moskvy svojich reprezentantov, aj s využitím prostriedkov poskytnutých F. Čatlošom a jeho prevratovým plánom (s. 123). Značne kriticky sa vyslovuje aj na margo zatajovania a zdržiavania povstaleckej misie sovietskymi orgánmi (s.144) a neskôr aj k ich nejednoznačnému a vyčkávaciemu postojovi voči Povstaniu (s. 156). To napokon spôsobilo nedostatočnú koordináciu povstaleckých akcií s akciami Červenej armády a značne negatívne ovplyvnilo priebeh Povstania.

Tretia štúdia recenzovanej knihy má názov *Nitra a Slovenské národné povstanie*. V nej autor na 35 stranách spracoval problematiku, ktorú vo svojej knihe *Z ilegality do povstania* opisoval iba na 5 stranách; dovtedy ešte nebola samostatne spracovaná. J. Jablonický sa v nej sústredil najmä na príčiny nezapojenia sa nitrianskej posádky do Povstania, naopak evidentne vystúpila na podporu ľudáckeho režimu. Tiež podal analýzu príčin nerealizovania plánovaného útoku politických väzňov z nitrianskej väznice. V prvom prípade poukazuje na nepripravenosť určeného odbojového veliteľa (Jána Černeka) prevziať v rozhodujúcej chvíli velenie nad posádkou, na rozdiel od proľudáckych dôstojníkov na čele s majorom Jánom Šmigovským. Autor si okrem neorganizovanosti a nedostatočnej akcieschopnosti odbojových dôstojníkov všima tiež pre Povstanie značne nepriaznivej konštelácie dôstojníckeho zboru, v ktorom bolo mnoho osôb verných režimu 1. Slovenskej republiky (s. 166-171). V časti venovanej neúspešnému plánovanému oslobodeniu politických väzňov z nitrianskej väznice vidí J. Jablo-

⁴HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. Bratislava : Pravda, 1974.

nický príčiny zlyhania tejto akcie v zlom zhodnotení situácie najvyššími zainteresovanými činiteľmi (najmä G. Husákom), keď sa, v snahe predísť predčasnému nemeckému zákroku, odkladalo pripravované oslobodenie väzňov až do čias, keď už mesto bolo pod kontrolou protipovstaleckých síl a jeho realizácia bola nemožná. V tejto súvislosti autor opäť prízvukuje nezosúladenie odbojových aktivít vojenského odbojového centra na čele s J. Golianom v Banskej Bystrici s činnosťou členov SNR v Bratislave, čo malo za následok, že relevantní odbojoví činitelia poverení realizáciou povstaleckých akcií v Nitre o sebe navzájom nevedeli (s. 177), čo nemalou mierou prispelo k fiasku povstania v Nitre.

Úplným opakom povstaleckého fiaska v Nitre bolo príkladné zapojenie sa trnavskej posádky do Povstania, čo tvorí štvrtú kapitolu (*Povstanie v Trnave*), resp. štúdiu knihy J. Jablonického *Samizdat o odboji*. Za hlavnú príčinu úspechu povstania v Trnave považuje J. Jablonický vhodnú kádrovú konšteláciu dôstojníckeho zboru v Trnave ako z hľadiska inklinovania dôstojníkov k odboju, tak aj ich samotnej aktivity v rozhodujúcich chvíľach vypuknutia Povstania. Rovnako veľmi kladne autor hodnotí aj zástoj vhodného odbojového prostredia mimo vojenskej posádky, najmä v miestnom žandárskom zbore (s. 200-202).

Azda najzaujímavejšou štúdiou recenzovanej knihy J. Jablonického je kapitola *Ilegalita uprostred vojny*, ktorá je venovaná hlavne komunistickej rezistencii s ťažiskom v roku 1943. Po počiatočnej podrobnej analýze vzniku IV. ÚV KSS a opise stavu komunistického hnutia v jednotlivých regiónoch Slovenska podrobuje J. Jablonický kritickej analýze najmä vtedajšie koncepcie komunistického vedenia, ktoré nespájalo osud slovenského národa jednoznačne s existenciou československého štátu, ale prikláňalo sa k bližšiemu spojenectvu Slovenska so ZSSR (s. 234-235). Najzaujímavejšími časťami práce sú nepochybne state venované odbojovej aktivite G. Husáka v odboji do leta 1943. Autor sa venuje najmä príčinám negatívneho postoja dovtedajších vedení KSS voči nemu, čo spôsobovali hlavne jeho blízke vzťahy s vtedy v komunistickom hnutí proskribovaným V. Clementisom, Husákova slabá odbojová stranická práca, ako aj nadpriemerné spoločenské postavenie v štruktúrach ľudáckej Slovenskej republiky (s. 27-279). Treba vyzdvihnúť, že autor kriticke analyzuje a uvádza na správnu mieru aj príčiny a postoje G. Husáka počas jeho zadržania a väzenia v roku 1942, pričom vyvracia ako historickú opodstatnenosť prohusákovských legiend tvorených po roku 1963 (najmä Viliamom Plevzom), tak i tvorbu antilegiend z čias kampaní proti buržoáznym nacionalistom v KSS z 50. rokov (Václav Král).

Ďalšou témou recenzovanej knihy je štúdia *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave pred frontom*. V porovnaní s ostatnými časťami knihy je mierne odlišná, lebo opisuje veľmi málo známe a dovtedy nespracované dejiny odboja v Bratislave počas zimných mesiacov 1944 – 1945, teda už po porážke Povstania. Jadrom štúdie autor je podrobný opis pomerov a aktivít nekomunistického a komunistického odboja, ktoré, v dobe zvýšenej perzekúcie a ohrozenia odboja zo strany ľudáckeho režimu a nemeckých orgánov po potlačení Povstania, nachádzali k sebe ľahšie cestu ku spolupráci. Jej vyjadrením bol aj vznik národného výboru v Bratislave, paritne zloženého z predstaviteľov komunistického a občianskeho odboja. V ďalšej časti štúdie sa J. Jablonický bližšie zaoberá anatóniou okupačného a ľudáckeho režimu v zime 1944 – 1945, snahami nemeckých orgánov o väčšiu zaangażovanosť slovenskej exekutívy do výkonu okupačných aktivít, ako aj postupným ideovým rozkladom ľudáckeho režimu a poslednými protiodbojovými aktivitami a úspechmi jeho radikálnych prívržencov. V ďalších podkapitolách *Rezistencia a perzekúcia v Bratislave pred frontom* sa autor venuje aj tzv. čiernej opozícii a celkovej situácii v ľudáckom tábore a podrobne rozoberá súdny proces proti Vavrovi Šrobárovi a ďalším vedúcim predstaviteľom Povstania. Koniec štúdie patrí opisu osudov a odvečneniu politických väzňov zo Slovenska do koncentračného tábora v Mauthausene.

Poslednou väčšou štúdiou Jablonického knihy je *Zlyhanie Malárovej armády v Karpatoch*. V nej podrobne opisuje vývoj v dvoch pre Povstanie rozhodujúcich východoslovenských divíziách od menovania A. Malára za ich veliteľa až po ich odzbrojenie nemeckými jednotkami. Ťažisko

Vojenská história

práce spočíva vo vykreslení plánov a dôležitosti týchto divízií pre blízke spojenie sa s Červenou armádou a pre úspech celého Povstania, v analýze postojov a aktivít A. Malára, zabezpečenia, resp. nezabezpečenia spoľahlivého divízneho velenia a inštrukcií pre prípad vypuknutia Povstania, až po prehodnotenie tragických následkov, ktoré pre úspech Povstania znamenala strata týchto divízií. Medzi hlavnými negatívami príprav využitia východoslovenských divízií pre Povstanie autor upozorňuje a analyzuje najmä slabú konšpiratívnu spoluprácu a neukončenú pripravenosť povstaleckej akcie v divíziách, váhanie medzi poverením Malára či Talského, dvojkoľajnosť povstaleckých a Čatlošových prevratových plánov, nekoordinovanosť partizánskych akcií s aktivitami armádneho odboja na východnom Slovensku a váhanie A. Malára v rozhodujúcich chvíľach prepuknutia Povstania. Ďalšie podkapitoly štúdie sú venované podrobnému opisu priebehu odzbrojovania slovenskej armády na východnom Slovensku a analýze postojov, konania a osudov tých dôstojníkov a vojakov, ktorí sa napokon pridali k ozbrojenému boju proti nacizmu, ako aj tých, ktorí nechceli bojovať ani proti Červenej armáde, ale ani proti Nemcom, zostali pasívni a postihla ich nemecká internácia (s. 440).

Posledné kapitoly knihy *Samizdat o odboji* tvoria štyri kratšie profily popredných aktérov príprav a priebehu Povstania – gen. Rudolfa Viesta, gen. Augustína Malára, gen. Dezidera Kiša-Kalinu a Gustáva Husáka.

Štúdia *Za česť generála Viesta*, okrem podrobného vykreslenia jeho osudu od jeho menovania za povstaleckého veliteľa až po jeho zatknutie a neistý koniec v Nemecku, očisťuje meno tohto, ale aj ostatných povstaleckých veliteľov, od nánosov osočovania dovtedajšej marxistickej historiografie, ktorá ich obviňovala z presadzovania politických zámerov E. Beneša v Povstaní a dokonca zo samotných vojenských neúspechov Povstania. Profil D. Kiša-Kalinu opisuje aktivity, postoje a osudy významného odbojového činiteľa, vojenského farára a neskoršieho člena KSS, od jeho začiatkov v armáde, cez jeho zástoj a úspechy v odboji, až po jeho spoločenský postup po vojne, aktívnu účasť na budovaní totalitného režimu a jeho neskoršie odmietanie stalinsko-gottwaldovským režimom.

Kapitoly Generál Malár a Husák v rezistencii obsahujú tak relevantné pasáže, ktoré sa už o gen. Malárovi a G. Husákovi objavili v predošlých kapitolách knihy, ako i nové informácie, ktoré dokresľujú ich postoje a aktivity počas slovenského štátu a v odboji. Zaujímavá je hlavne štúdia o Husákovi, ktorá obsahuje aj novšie Jablonického reakcie na znevažovanie, resp. pokračujúce vychvaľovanie Husákovho postoja po jeho zaistení ľudáckym režimom, ktoré sa objavili v československej tlači po roku 1990 (s. 494-502).

Kniha J. Jablonického *Samizdat o odboji*, napriek nepriaznivým podmienkam svojho vzniku a niektorým už neaktuálnym hodnoteniam dovtedajšieho historického výskumu, dosahuje vysokých odborných kvalít a patrí nepochybne medzi najlepšie základné publikácie o slovenskom odboji obdobia druhej svetovej vojny. Závery veľmi širokého a poctivého historického bádania J. Jablonického znesú aj tvrdšie kritické hodnotenia súčasnej historickej vedy a veľkú väčšinu výsledkov jeho práce možno bez korekcií akceptovať aj po niekoľkých desaťročiach od ich vzniku.

Marek Syrný

**HART, B. L. H.: VÁLKA Z DRUHÉHO BŘEHU. VZESTUP A PÁD NĚMECKÉ ARMÁDY
OČIMA HITLEROVÝCH GENERÁLŮ.** Brno : Jota Military 2004, 480 s.

Anglický kritik, novinár a spisovateľ z polovice 20. st., Eric Arthur Blair, verejnosti skôr známy pod pseudonymom George Orwell, napísal vo svojom románe 1984, že: „Najlepšie knihy sú také, ktoré človeku hovoria, čo už sám vie.“ Veta, ktorej platnosť sa slovami

populárneho amerického historizujúceho publicistu, Paula Johnsona, „nedá zmerať, nakoľko zasahuje do neznámych hĺbok ľudského nevedomia“. Anglický esejista a literárny kritik zo začiatku 20. storočia, Gilbert Keith Chesterton, vynikajúci rozprávač a majster paradoxu, zhrnul v diele *Ortodoxia* podstatu tejto skutočnosti ešte výstižnejšie. Jeho parafrázované „objavil som objavené“, azda najjasnejšie vyjadruje existujúci proces upevňovania ľudskej identity rozpomätávaním sa na „zabudnuté pravdy“. Toto krátke úvodné filozofovanie nie je náhodné, ale sleduje určitý zámer. Má totiž zvýrazniť skutočnosť, podľa ktorej človek určité veci tuší, resp. o nich vie, ale nedokáže ich vyjadriť. Jednoducho nevysvetliteľným spôsobom ho oslovujú, ako niečo dávno známe, niečo úplne samozrejmé, musí sa však nájsť niekto, kto ich za neho výrazne vysloví, niekto, kto pomenuje veci pravým menom. V tomto prípade tým „niekým“ je jeden z najvplyvnejších spisovateľov, ak nie najvplyvnejší v odbore vojenskej histórie svojich čias (medzivojnového a povojnového obdobia), sir Basil Liddell Hart (1895 – 1970).

Je označovaný za historika veľkého formátu. Vyniká kritickým a originálnym myslením. Je autorom viac než tridsiatich kníh a mnohých prednášok na tému vojenskej stratégie a taktiky. Jeho práce patria k základným pilierom vojenskej historiografie a sú uznávané po celom svete. Patrí tiež medzi najvýznamnejších učiteľov a historikov, zaoberajúcich sa vojenskými dejinami, ktorým sa, ako svetovo uznávaná autorita, venoval celý svoj život. Bol viac ako ktorýkoľvek iný historik povolaný analyzovať vojenské konflikty prvej polovice 20. st., nakoľko bol odborníkom naslovovzatým, a ako jeden z mála historikov bol aj ich priamym účastníkom. Po absolvovaní štúdií na univerzite v St. Paul a v Cambridgei aktívne bojoval v prvej svetovej vojne, kde bol ranený. Ako kapitán v zálohe sa začal venovať problematike vojenstva ako takej. Bol prvým propagátorom letectva a obrnených tankových jednotiek, ako revolučných prostriedkov nového vedenia vojny, avšak ani post osobného poradcu ministra vojny mu nijako neľahčilo v predvečer druhej svetovej vojny urýchliť výstavbu týchto zbraní a vydobýť im štatút samostatného druhu ozbrojených síl. Proces prebiehal natoľko pomaly a s takými problémami, že znechutený sám z funkcie odstúpil a rozhodol sa presadzovať svoje myšlienky verejne. Skúsenosti s masmediálnou komunikáciou mal rozsiahle, nakoľko v rokoch 1925 – 1935 pôsobil ako vojenský korešpondent *Daily Telegraph* a po vypuknutí druhej svetovej vojny dokonca pracoval pre *The Times*. Medzitým vyučoval taktiku a stratégiu pre štábných dôstojníkov vo viacerých zahraničných školách. Čoskoro sa zaradil medzi najvplyvnejších vojenských analytikov. Vývoj vojenskej techniky, vývoj taktiky a stratégie, ako aj priebeh jednotlivých etáp najväčšieho ozbrojeného konfliktu v dejinách ľudstva, ktoré priamo, alebo nepriamo sám predpovedal (a čo potvrdzujú, okrem iného, aj výpovede mnohých nemeckých veliteľov v tejto knihe), z neho urobili „proroka“ vtedajšieho vývoja. Aj preto sa vo vysokých (a nielen tých vojenských) kruhoch, hlavne západného sveta, tešil nezvyčajnej úcte a popularite.

Vášnivým záujemcom o dejiny druhej svetovej vojny u nás iste neušlo, že začiatkom nového milénia sa na slovenských knižných pulkoch objavili hneď dve práce tohto renomovaného britského autora. Obe vyšli z produkcie brnianskeho nakladateľstva Jota v známej edícii *Military*, a len pripomeňme, že ide o kultové *Dějiny druhé světové války*, ako aj o *Historii první světové války*, dnes práce, ktoré sú v mnohých ohľadoch prekonané, avšak závery ktorých sú i dnes nepopierateľné a sú nevyčerpatelným zdrojom informácií. Recenzovaná práca vyšla u nás s ešte väčším oneskorením, než obe spomínané, nakoľko v pôvodnom vydaní pod názvom *The Other Side of The Hill* vyšla v Londýne už v roku 1951 a v dopĺňujúcom v roku 1978. Bola zostavená prevažne z jeho osobných rozhovorov a korešpondencie s nemeckými zajatcami, hlavne známymi osobnosťami nemeckej armády, elitou nemeckej vojenskej hierarchie. Je založená na nesmiernom množstve poznámok, zápiskov, komentárov a rozhovorov, ktoré autor dôsledne zhromaždil v období rokov 1945 – 1949, t. j. v období siahajúcom od ukončenia vojny až po norimberský proces. Zhromaždil širokú škálu odpovedí na mnohé rozličné témy.

Vojenská história

Do kontaktu s nemeckými generálmi a admirálmi sa dostal potom, čo mal po skončení vojny možnosť pracovať pre britské Oddelenie politického spravodajstva. Túto príležitosť bez váhania maximálne využil. Počas diskusií, ktoré s nimi viedol, sa mu podarilo zhromaždiť početné dôkazy o vojnových udalostiach, a to ešte predtým, než by začali, ako sám poznamenal, „mizet nebo se dodatečně zabarvovat“. Zužitoval každú príležitosť na osobné interview s nemeckými vojvodcami, keď ešte mali udalosti v čerstvej pamäti a neboli ovplyvnení povojnovými informáciami, či trendmi. Príslušné výpovede potom autor vystavil nekompromisnej konfrontácii s dokumentárnymi materiálmi a ďalšími historickými zdrojmi, všetko v záujme ich spätnej verifikácie.

Pozitívnym východiskom pri zhromažďovaní dôkazov bola strohá profesionalita nemeckých dôstojníkov, ktorí mali všeobecne väčšiu tendenciu zachovávať objektivnosť, než iní spojeneckí velitelia. Pre autora bol prínosným aj ich cit pre faktografickú presnosť a detailne zaznamenávanie. Rovnako sa to týkalo aj ústretovosti a úprimnosti, akú nemeckí dôstojníci zaujali pri opise a analýze konkrétnych vojenských operácií, pramenili z profesionálnej ochoty vzájomne si vymieňať názory a diskutovať, nielen o samotnom priebehu vojenských udalostí, ale aj zámeroch, príčinách, dôsledkoch, či napr. konkrétnych spôsoboch vedenia bojovej činnosti. Prácu mu do istej miery uľahčil aj samotný post vojenského korešpondenta, ktorý mu po takmer celé medzivojnové a vojnové obdobie umožňoval poznávať a udržiavať kontakt s trendmi a vývojom v Nemecku a v jeho ozbrojených silách. Zohľadniť treba aj ten fakt, že bol pre príslušníkov dôstojníckeho zboru v Nemecku uznávaným vojenským teoretikom, čo dokazuje, okrem iného, aj to, do akej miery sa tam čítali a prekladali jeho vojenské pojednania a štúdie.

Toto klasické dielo z oblasti vojenskej histórie sa v zahraničí od začiatku považovalo za umelecké dielo, jedinečné v análoch „válečných konfliktů“, ako ho i dnes hodnotí odborná kritika. Záujemcom o túto problematiku priniesol, a čo je prekvapujúce aj naďalej prináša, dosiaľ najucelenejší pohľad na priebeh druhej svetovej vojny zo zorného uhla krajiny, ktorá ju rozpútala. Vidieť bitku, resp. vojnu, očami protivníka je ten najlepší spôsob, ako ju pochopiť. Platí to o to viac, ak ju analyzujú skutoční „válečníci“, ktorých úroveň pri riadení operácií bola po celú vojnu obvykle väčšia, než u ich protivníkov. *Válka z druhého břehu* predstavuje pomerne rozsiahly dokument, pojednávajúci o vzostupe a páde nemeckej armády očami tých najpovolanejších, očami jej veliteľov. Predkladaná monografia predstavuje podľa samotného kapitána Harta „zhuštený výťažek v té neobjektívnejšej možnej formě“. Hoci je dielo dosť podrobné, autor jasne zdôraznil, že v žiadnom prípade mu nešlo o napísanie vedeckej štúdie, ambície svojej niekoľkoročnej práce zhrnul takto: „V této knize mi šlo pouze o to shromáždit a předložit ve srozumitelné formě veřejnosti důležitou část materiálu nezbytného pro sestavení historie. Při přípravě na kompilaci velké války není nic důležitějšího než shromáždení důkazů z protilehlé strany, neboť sledování zápasu pouze z jedné „strany kopce“ může vést k pohledu, který je nejen nekompletní, ale přímo zdeformovaný.“

Koncepciu práce si zvolil autor veľmi svojsky. Publikácia je rozdelená na tri časti. Prvá časť približuje v ôsmich kapitolách nemeckých generálov tak všeobecne, ako aj konkrétne: generálplukovníkom Hansom von Seecktom, strojom medzivojnového Reichswehru počnúc, a poľným maršalom Rundstedtom, predstaviteľom „starej gardy“, končiac. V tejto časti autor zoznamuje čitateľov s postupným rozvojom a rozličnými trendmi nemeckej armády, ako aj s hlavnými predstaviteľmi, ktorí zastávali v armádnej hierarchii v predvečer vojny kľúčové posty – vrchnými veliteľmi nemeckej brannej moci, resp. nemeckých pozemných vojsk, poľnými maršalmi Wernerom von Blombergom a Walterom von Brauschitschom, generálplukovníkom Wernerom von Fritschom a náčelníkom generálneho štábu pozemného vojska generálplukovníkom Franzom Halderom. V celej knihe nápadne zvýšený, miestami až prehnaný dôraz na úlohu, ktorú vo vojne zohrali tankové a mechanizované sily, badať už v tejto prvej časti knihy, kde samostatné miesto venuje dvom najznámejším predstaviteľom nemeckej

tankovej vojny, generálplukovníkovi Heinzovi Guderianovi a poľnému maršalovi Erwinovi Rommelovi. Príznačne nazvaná kapitola *Vojáci ve stínu* potom v krátkosti pojednáva o pôsobení niektorých vybraných predstaviteľov špičky armádneho velenia, ktorí sa aj napriek mnohým preukázateľným úspechom na jednotlivých bojiskách Hitlerovi nezavďačili. Popri už niektorých spomínaných, sú to ešte generálplukovník Kurt Zeitzler a poľní veliteľia, maršali Erich von Manstein, Günther von Kluge a Walter Model.

Druhá časť potom v krátkosti (iba v dvoch kapitolách) približuje najdôležitejšie momenty, determinujúce prudký rozmach a expanziu nemeckej brannej moci, akými boli vzostup Hitlera a jeho najobávanejšej zbrane, tankových vojsk. Oba bloky tvoria iba akýsi úvod k hlavnej časti tejto knihy, pohľad na vojenské operácie druhej svetovej vojny zo strany nemeckej generality. Táto ústredná časť, pri ktorej sa zastavíme trochu bližšie, obsahuje vlastné výpovede generálov ohľadom vojnových udalostí. Výpovede do značnej miery poukazujú na to, akými ľuďmi títo generáli boli, ako argumentovali, reagovali a ako premýšľali. Autor v každej zo štrnástich kapitol približuje, po krátkom náčrte všeobecnej i lokálnej situácie, ich názory na konkrétne operácie na jednotlivých frontoch druhej svetovej vojny, a kde sa to hodí, uvádza citácie niektorých významnejších komentárov. Výpovede priebežne dopĺňajú a dokresľujú opis diania na fronte. Treba zvýrazniť, že napriek tomu, že kniha obsahuje množstvo dát a informácií, nemožno ju považovať za klasickú literatúru faktu. Všetky kapitoly sú predchnuté záverečnými zhrnutiami kľúčových momentov vojny a zachovávajú si potrebný nadhľad a komplexnosť. Tieto závery nie sú zaujaté, nie sú poplatné žiadnej ideológii a opierajú sa iba holú skutočnosť a skúsenosť, a sú onými „zabudnutými pravdami“, ktoré jasne definuje a s ktorými čitateľ (či už laik – amatér, historik, alebo tvrdý vojenský profesionál) nemôže nesúhlasiť. Problematickým aspektom zostáva jedine otázka podielu a viny nemeckého generálneho štábu a dôstojníckeho zboru na rozpútaní a vedení vojny. Napriek objektívnemu prístupu, aký Liddell Hart pri zhodnocovaní výpovedí nemeckých generálov pri rekonštrukcii konkrétnych vojenských operácií zaujal, nedokázal sa ubrániť typickému náhľadu západných mocností na túto problematiku. Je evidentné, aký veľký význam v monografii pripisuje morálnej obhajobe nemeckého veliteľského zboru. Autor sa predovšetkým v tejto súvislosti vyslovuje na adresu samotného Hitlera, ktorý je alfou a omegou uvedeného problému. Keď ho analyzoval ako vojvodu, podarilo sa mu vynikajúco postihnúť jeho charakterové a psychologické danosti.

Podľa neho Hitler mal hlboký zmysel pre prekvapenia a z psychologického hľadiska bol majstrom stratégie. „Žádný stratég v histórii nedokázal lépe manipulovať s myslí protivníku – v čemž, spočíva najvyšší umění strategie.“ V Hitlerovi mali jeho veliteľia azda najväčšieho protivníka. Corelli Barnett v úvode svojej edície o Hitlerových generáloch položil v tejto súvislosti dve kľúčové otázky: Ako najlepšie jednať s amatérskym vodcom vojny, do seba zahľadeným, plným fantázie a drzej sebadôvery, s mystickou vierou vo svojho vlastné génia, s človekom, ktorým nemôžu žiadne fakty zo skutočného sveta otriasť? Ako viesť vojnové ťaženia vopred odsúdené pre chybný odhad generálnej stratégie na neúspech? Hitler jednoducho nechápal jej základné princípy, ignoroval logistické problémy a navyše nebol schopný konfrontácie s realitou na bojisku, ku ktorej patrí napr. skutočnosť, že aj tí najudatnejší vojaci môžu vzdorovať únavе, zraneniam a presile len po určitý čas, alebo že prehraná bitka je prehraná, a musí sa rešpektovať. Jedným z jeho najväčších nedostatkov, ktoré viedli k mnohým vojenským „tragédiám“, bolo, že odmietal minimalizovať svoje straty, a že vždy bezpodmienečne trval na pokračovaní útoku v čase, keď šance na úspech v lepšom prípade slabli, v tom horšom boli stratené. Ďalší z Hartových prenikavých verdiktov sa týka zamyslenia sa nad príčinou neúspechu Nemecka. Podľa neho Hitlerova intuícia týkajúca sa stratégie v kombinácii so strategickou kalkuláciou generálneho štábu mohli priniesť Nemecku oslnivý úspech, realita však bola opačná.

Prečo vôbec došlo k takejto situácii? Hart vidí jednu z rozhodujúcich príčin v opatrníckom, niekedy až odmietavom postoji nemeckej generality ku každej z vojenských operácií, ktoré

Vojenská história

navrhol Hitler. Na základe výpovedí jasne badať, ako veľmi dráždilo profesionálnych nemeckých dôstojníkov postavenie Hitlera ako všemocného diktátora. Na druhej strane bolo však evidentné zúfale zmierenie sa „so svojim osudom“ a s nezmyselnými krokmi Hitlera, ktoré už nijako nemohli ovplyvniť. Ako autor poukazuje, po celý zvyšok vojny sa Hitlerovi darilo odbíjať názory generálov na politiku a oblasť vojenskej ekonomiky, a čo je ešte tragickejšie, darilo sa mu dokonca potierať aj ich úsudky v záležitostiach, v ktorých boli odborníkmi.

Logicky sa tak vynára otázka, ako, kedy a za akých okolností mohli potom jeho generáli uplatňovať svoje odborné znalosti a schopnosti? Podľa autora samotného predstavoval nemecký generálny štáb pre Hitlera pri uplatňovaní jeho agresívnych plánov skôr brzdu, než hybnú silu. Bol to militarizmus, ktorý niesol zodpovednosť za existenciu Hitlerovho režimu, napriek paradoxnej skutočnosti, že jeho najväčším odporcom bola, na rozdiel od iných štátnych zložiek, samotná armáda. Nepochybne zaujímavejšie je, že schopní velitelia a štábní dôstojníci, ktorí patrili k najprofesionálnejším kádom dôstojníckeho zboru na svete, sa stali poslušnými služobníkmi jeho zámerov. Prečo sklamali v snahe odvrátiť ho od katastrofálnych rozhodnutí, a prečo mu väčšina i naďalej slúžila s plným nasadením, alebo prinajmenšom s rezignovaným rigidným zmyslom pre povinnosť? Bola to lojalita, alebo hanba (strach) zo zrady voči mužovi, ktorý pozdvihol Nemecko a spolu s ním aj ich, do závrtných výšin moci a vojenskej slávy?

Pre väčšinu nemeckých generálov a ich „advokátov“ bolo výhodnejšie a koniec-koncov aj pohodlnejšie odvolávať sa na svedomie, keď chceli vysvetliť, prečo nevystúpili proti fűhrerovi. Ťažko sa však možno stotožniť s autorovou vykonštruovanou teóriou, že postupovali v záujme „menšieho zla“. Autor tu akosi nechce vidieť, že nikto z nemeckých veliteľov si v podstate nechcel špiniť ruky a vždy dal radšej prednosť pohodlnej námietke, či formálnemu protestu. V tomto aspekte sa naplno prejavila ich rozdvojenosť. Na jednej strane nachádzali pre Ťaženia ospravedlnenie (keď podľahli premyslenej nacistickej propagande), zároveň sa však desili brutality, s akou sa zachádzalo s obyvateľstvom v obsadených územiach. Nepochybne s tým drvivá väčšina nesúhlasila, hoci mnohých z nich možno i dnes označiť za osobne čestných, v podstate protinacisticky orientovaných dôstojníkov, u ktorých má však, bohužiaľ, najmä západná historická obec tendenciu vidieť iba ich nepopierateľné mimoriadne taktické schopnosti. Spôsob, akým nemeckí generáli pred všetkým zakrývali oči, im ale na morálnom kredite nijako nepriada. Bolo úbohé a tragické zároveň, že hoci sa ich znechutenie fűhrerom rok od roku prehľbovalo, neurobili nič i napriek silnejúcemu presvedčeniu o tom, že Nemecko vojnu prehrá, a že ho Hitler bezohľadne vedie k úplnému zničeniu.

Na mieste sú aj ďalšie otázky – Ako bolo možné, že i napriek vedomiu zločinnosti a neschopnosti nacistického režimu mnohí pokračovali v jeho službách vo vedení vojny? Čo ich privádzalo na front, a čo ich viedlo k vojenskému úsilíu, ktoré mohlo len oddialiť nevyhnutnú kapituláciu? Autorove, inak vždy prenikavé, závery tu po prvýkrát zachádzajú do slepej uličky. Z interpretácie jasne vyplýva, že povolanie vojaka je poslaním, a tak nastoľuje rečnícku otázku, či by mohli odmietnuť plniť rozkazy, keď vedeli, že vojna je prehraná? Autorovi stačí vysvetlenie, že by už neboli profesionálmi, nakoľko povinnosť im vždy velí urobiť to najlepšie, čo im umožňuje operačná situácia a možnosti. To, že nedokázali byť politikmi a zabudnúť, že sú vojakmi, je len chabým pokusom o ich obhajobu. Je jasné, že to boli predovšetkým „profici“ a chladnokrvní „válečníci“, ktorí „hrali dobre so zlými kartami“! Avšak môžeme uzavrieť, že to bol štát, ktorému slúžili? Ani zďaleka. Pripomeňme si len ich účinkovanie na frontoch druhej svetovej vojny.

Spočiatku samozrejme generáli nemali žiadny dôvod na spiknutie sa voči Hitlerovi, veď sľuby, ktoré armáde dával, dodržiaval. V úvodnej fáze vojny, keď všetko „klapalo“, sa z nich nikto nebránil vykonávaniu rozkazov. Neskôr, keď vojna s pribúdajúcim časom nadobúdala na intenzite a ničivosti, už bolo Ťažko sa nad tým pozastávať. Úspechy ochudobňujú človeka o možnosť sebareflexie, ako aj odbojnosti. Predovšetkým drvivé víťazstvá v úvodných rokoch vojny sa podpísali pod skutočnosť, že i mnohí tí, ktorí boli vyslovene nespokojní, resp. odpor-

covia nacizmu, sa stali povolnejšími a menej kritickými voči režimu. Neúspechy, nehovoriac o katastrofách, síce nespokojnosť s vojnou a túžbu po mieri len umocňujú, vzrastajúce utrpenie na vlastnej koži však na druhej strane často oslabuje vôľu na odpor a spája „zúfalých“ v spoločnom boji o prežitie. Väčšine potom asi naozaj neostávalo nič iné, ako plniť rozkazy inštinktívne v záujme svojich jednotiek, a pravdou je, že mohla robiť iba to, že Hitlerove rozkazy plnila formálne (alebo sabotovala) za účelom urýchlenia konca vojny.

Je paradoxom, že tak autor, ako aj samotní generáli vo svojich memoároch poukazovali na povinnosť poslúchať rozkazy, nezabudli tiež apelovať na to, že ich vojnové konanie bolo v súlade s medzinárodným právom. Zabudli však na to, že samotné vedenie agresívnych vojnových operácií bolo predsa v rozpore s ním a predstavovalo jeho hrubé porušenie. Prekvapujúce je aj to, že zatiaľ čo sa autor nad problémom morálneho aspektu vedenia vojny zo strany veliteľov nemeckej armády (bez ohľadu na to, ako im to, hlavne v neskoršom období, oplácala Červená armáda) počas zničujúcich bojoch so sovietskou armádou ani len nepozastavuje, k boju so západnými Spojencami (ktorý sa na rozdiel od východného frontu nevedel tak brutálne, naopak „rytiersky“) sa stavia ináč. Pre ich konanie má maximálne pochopenie. Vyzýva pochopiť paralyzujúcu dilemu, v ktorej „se ocitli jako vlastenci toužiaci zachrániť svoju zemi a to tváří tvář spojeneckému požadavku na bezpodmínečnou kapitulaci na jedné straně a na straně druhé Hitlerově hypnotické síle, kterou uplatňoval na jejich vojáky ...“. Argument, „zda by generálové v jiných zemích, za podobných okolností, udělali něco víc, aby takový režim svrhli“, vyznieva dosť neuveriteľne a vágne. Argumentovanie tohto typu by malo byť cudzie každému historikovi (a nielen tomu vojenskému), analytikovi obzvlášť, preto je naozaj prekvapujúce, že sa k tomu uchýlil i taký skúsený historik, ako Hart. Nevyvrátiteľnou pravdou je to, že sa ho báli, prinajmenšom že mali pred ním prehnaný rešpekt, čím by sa dala do istej miery vysvetliť ich rezervovanosť pri vyjadreniach o Hitlerovi samotnom, ktorá kontrastovala ich živému záujmu diskutovať o profesionálnych otázkach.

Je taktiež nepochybné, že hodnoty a ciele, ktoré Hitler proklamoval, predstavovali pre mnohých z nich lákavú verziu ich vlastných túžob. Znovuvyzbrojenie Nemecka, ktoré zaujme svoje tradičné postavenie v Európe a vybudovanie novej armády, ktorá povstane z popola, boli predstavy, ktorým podriadili všetko. S takou obľubou hlásaná vlastenecká solidarita a už spomínaný vojenský zmysel pre povinnosť tak nepredstavovali nič iné, než iba ich vlastnú ctižiadostivosť. Prísaha osobnej oddanosti Hitlerovi, ktorou sa podľa prísneho kódexu vojenskej cti cítili byť viazaní, bola tým, za čo sa skrývali.

Kniha Liddella Harta spôsobila v povojnovom období (bohatom na pamäte a rôzne opisy vojnových udalostí, ktoré prezentovali iba spojeneckí velitelia) doslova „boom“. Obrovská popularita, ktorej sa jej dostalo v západných krajinách, ostro kontrastovala so zavrnutím a odsúdením na Východe, kde sa jej uznania dostalo až omnoho neskôr. Nepodľahla nástrahám, ktoré vyvstávajú pred pisateľmi autobiografií a memoárov, ktorí sú spravidla náchylní (i keď nie zámerne) sledovať svoje vlastné záujmy, a ako to autor trefne vystihol, „slouží více své pověsti, než aby posloužili historii“.

Tu treba tiež pripomenúť program, ktorý v rovnakom čase rozbehli predstavitelia americkej armády. Už koncom vojny sa pustili do bezprecedentnej úlohy zistiť, čo sa na európskych bojiskách vlastne dialo, a prečo sa operácie odohrali tak, ako sa odohrali. O rozbehnutie tohto ambiciózneho plánu sa výrazne zaslúžil plk. S. L. A. Marshall z armádneho historického oddelenia, jeho prácu potom systematicky rozvíjal plk. W. S. Nye, neskorší šéf historickej sekcie veliteľstva americkej armády. Účelom programu bolo pôvodne získať informácie o nepriateľských operáciách na západnom bojisku, ktoré by sa využili pri písaní oficiálnej histórie americkej armády v druhej svetovej vojne. V roku 1946 bol program rozšírený aj na stredozemné bojisko a východný front. Počínajúc rokom 1947 sa už dôraz začal klásť na prípravu operačných štúdií pre potreby vojnového plánovania a výcvik agentúr a škôl jednotlivých

Vojenská história

ozbrojených zložiek. Napriek tomu, že sa do programu podarilo zapojiť okolo 800 dôstojníkov, z toho viac než 500 generálov a poľných maršalov, ako aj desiatku admirálov (na rozdiel od Harta, ktorý do svojho projektu zaangažoval len obmedzený okruh nemeckých dôstojníkov), ich výpovede, odborné stanoviská, analytické štúdie, posudky či dokonca monografie neboli a ani nemali byť sprístupnené širšej verejnosti. Mali slúžiť výlučne pre interné potreby americkej armády (predovšetkým jej historickému oddeleniu). S nástupom studenej vojny tieto výpovede nadobudli väčšiu než len historickú hodnotu. Vyčerpávajúce skúsenosti a znalosti nemeckých dôstojníkov z bojov so Sovietmi sa stali predmetom eminentného záujmu amerických stratégov a bolo jasné, že by mohli poslúžiť zámerom americkej armády, pokiaľ by sa správnym spôsobom analyzovali, rozširovali a aplikovali na nové podmienky. A tak aj napriek tomu, že to boli Američania, ktorí, ako prví, začali systematicky skúmať vojenské udalosti druhej svetovej vojny z pohľadu nepriateľskej strany, bol to kpt. Hart, kto tieto poznatky ako prvý širšej verejnosti sprístupnil.

Pozitívnym vkladom amerického programu Foreign Military Studies bol bezprecedentný prístup, aký zvolila americká vojenská administratíva pri realizácii *German Report Series*. Platilo to predovšetkým o profesionálnej zdržanlivosti, ktorá umožnila prezentovať názory nemeckých generálov bez (inak všadeprítomnej) americkej interpretácie. Na škodu Hartovej publikácie je, že sa v nej nevyhol typicky britskému, veľmocenskému postojovi pri hodnotení vojenských udalostí druhej svetovej vojny. O hodnotení vojenských udalostí Veľkej vlasteneckej vojny to platí obzvlášť. Priestor na rekonštrukciu udalostí na východnom fronte je značne poddimenzovaný, čomu zodpovedá aj do očí bijúca štruktúra publikácie. Podobný prístup, až na výnimky, zachovávajú takmer všetky práce z produkcie angloamerickej proveniencie. Bohužiaľ, Hartovo dielo tou výnimkou nie je. Aj keď ani zďaleka východný front neopomína tak, ako to robili niektorí jeho súčasníci, a ako to aj dnes praktizujú anglickí historici.

Charakteristickým rysom hlavného bloku je obsahová disproporcia, ktorá, ako už bolo spomínané, je dôsledkom angloamerickej spôsoby vykladania histórie druhej svetovej vojny. Zákonitým odrazom je sústredenie pozornosti na tie udalosti, v ktorých boli aktívne zainteresované britské a americké sily. Logicky najväčšiu pozornosť by si mal zaslúžiť východný front, kde so sovietskou armádou zvädzal Wehrmacht tvrdé boje takmer 4 roky. Z celkových 14 kapitol tretej časti naň však pripadá iba 5 kapitol, teda tretina, avšak podľa počtu strán je to dokonca necelá štvrtina (z 320 strán len 90). Ako je na tom dianie na západnom fronte? Príprave a uskutočneniu západného ťaženia nemeckej armády vo Francúzsku (realizovaného vo dvoch fázach, a ktoré trvalo len niečo viac ako jeden mesiac) sú venované 3 kapitoly s počtom strán až 70. Príprave neuskutočneného vylodenia na britských ostrovoch dokonca 20 strán! Diani a hodnoteniu situácie v Stredomorí je venovaná 1 kapitola, podobne ako ťaženiu Spojencov v Taliansku, ktorá je analyzovaná na 40 stranách. Analýze inváznej operácie Overlord a následným bojom v severozápadnom a severnom Francúzsku, Belgicku a Holandsku v roku 1944 je tiež venovaná 1 kapitola, ktorá má však 50 strán! Len niečo vyše mesiaca trvajúca posledná nemecká ofenzíva v Ardenách je tu analyzovaná na 20 stranách. Je to na škodu veci, nakoľko analýzy prípravy i samotnej realizácie vojenských operácií sú v podaní Liddella Harta jedinečné a sú zdrojom fascinujúcich a senzačných odhalení.

Pritom východný front poskytoval jedinečný priestor na analýzu mnohých vojenských udalostí. Bolo tu uskutočnených mnoho ofenzívnych operácií (sovietske ozbrojené sily uskutočnili počas vojny viac než 50 strategických operácií), tiež mnoho defenzívnych bitiek, najmä v podaní samotnej nemeckej armády, napriek tomu sa mu nedostalo primeranej pozornosti. Okrem toho, hodnotenia a analýzy ako-tak pokrývajú iba dianie do leta 1943 (s dôrazom na stredný a južný sektor úvodnej fázy invázie, ako aj kolaps na stalingradskom a kaukazskom smere vo fáze nasledujúcej). Ich úroveň je, v porovnaní s analýzou udalostí na Západe, až príliš všeobecná. Preto, aj keď sa mu nemôže uprieť snaha čo najprehľadnejšie

analyzovať situáciu na jednotlivých frontoch, podať komplexný a ucelený obraz vojenskej problematiky tohto šesťročného obdobia sa mu nedarí.

Jeho snaha prirodzene narážala aj na nevyhnutné prekážky. Problémom bola tak samotná zložitosť konkrétnych bojísk (platí to zvlášť pre východný front, kde by bolo potrebné analyzovať hneď niekoľko operačných úsekov v jednotlivých etapách vojny), ako aj nedostupnosť hlavných protagonistov. Ak do úvahy zoberieme len dianie na východnom fronte, možno konštatovať, že na veliteľských postoch vyššej i nižšej úrovne sa ich vystriedalo mnoho. Fluktuácia veliteľských kádrov tu dosiahla skutočne neuveriteľné rozmery. Okrem toho, názory niektorých najpovolanejších predstaviteľov z konkrétnych bojísk a frontových úsekov, mal autor možnosť vypočuť iba sprostredkované, bez viacerých sa musel zaobiť, nakoľko predčasná smrť niektorých z nich, zabránila, aby vyjadrili svoj názor. Rekonštrukcia udalostí je tak v dôsledku absencie ich výpovedí fragmentárna. Napriek tomu je na škodu, že dianie v už uvedenom období analyzujú len niektorí vybraní. Prím hrajú poľní maršali Gerd von Rundstedt (pri vpáde do ZSSR veliteľ Skupiny armád Juh) a Ewald von Kleist (pri vpáde do ZSSR veliteľ I. tankovej skupiny, neskôr veliteľ Skupiny armád A), čiastočne ešte generálplukovník Gotthard Heinrici (veliteľ armádneho zboru, neskôr 4. armády), generál pechoty Günther von Blumentritt (náčelník štábu 4. armády, neskôr zástupca šéfa operačného oddelenia Vrchného veliteľstva brannej moci). Dosť prekvapujúco sa len symbolicky k problematike vyjadrujú poľný maršal Erich von Manstein (pri invázii veliteľ tankového zboru, neskôr však veliteľ 11. armády a Skupiny armády Don, resp. Juh) a generálplukovník Franz Halder. Je samozrejmé, že k mnohým výpovediam nebolo možné sa dostať. Niektorí z popredných nemeckých poľných veliteľov padli (generálplukovníci Eugen Schobert, Hans-Valentin Hube, Eduard Dietl). Niektorí zomreli ešte v čase vojny (poľní maršali Walter von Reichenau, Fedor von Bock), iní spáchali samovraždu (poľní maršali Walter Model, Günther von Kluge, Robert von Greim), alebo zomreli krátko po vojne (poľný maršal Ernst Busch). Bolo však viacero aktérov, ktorých Liddell Hart „nevyužil“ – z najznámejších spomeňme aspoň generálplukovníkov Kurta Zeitzlera a Heinza Guderiana (Halderových nástupcov vo funkcii náčelníka generálneho štábu pozemných vojsk) či poľných maršalov Wilhelma von Leeba (pri vpáde do ZSSR veliteľ a Skupiny armády Sever), Georga von Küchlera (pri vpáde veliteľa 18. armády, neskôr Leebovho nástupcu vo funkcii veliteľa Skupiny armád Sever), Maximiliana von Weichsa (pri vpáde veliteľa 2. armády, neskôr veliteľa Skupiny armád B) a Ferdinanda Schörnera (veliteľa postupne Skupiny armád Južná Ukrajina, Sever a Stred). Zato sa dosť prekvapujúco (podobne je to aj pri opise udalostí na západnom fronte) sa objavujú výpovede mnohých neznámych generálov, ako napr. generálov Edgara Röhricha (niekdajšieho šéfa výcvikového oddelenia generálneho štábu, pri útoku na ZSSR styčného dôstojníka medzi OKH a veliteľstvom 12. armády), či Curta Siewerta (Brauschitschovho osobného pobočníka).

Pri analýze diania na západnom fronte (od vylodenia po ardenskú ofenzívu) sa okruh „spovedaných“ nijako nerozšíril, opäť sa tam striedajú starí známi. Tento raz dominuje Blumentritt s maršalom Rundstedtom, za asistencie Warlimonta, čiastočne Guderiana (avšak len z pozície inšpektora tankových vojsk), generála tankových vojsk Geyra von Schweppenburga (veliteľa tankovej skupiny Západ) a generálplukovníka Kurta Studenta (najvyššieho veliteľa nemeckých výsadkových vojsk). Na talianskom fronte zasa dominujú generál jazdeckva Siegfried Westphal (náčelník štábu najvyššieho veliteľa pre južné Taliansko, resp. Skupiny armád C v Taliansku, neskôr náčelník štábu vrchného veliteľa Západ), generál tankových vojsk Fridollin von Senger (veliteľ nemeckých síl na Sicílii, počas talianskeho ťaženia veliteľ XIV. tankového zboru). Absentujú výpovede poľného maršala Alberta Kesselringa (veliteľa pre južné Taliansko, resp. Skupiny armád C, resp. E v Taliansku, nakoniec vrchného veliteľa Skupiny Armád Západ), aj generálplukovníka Heinricha von Vietinghoffa (Kesselringovho nástupcu vo funkcii vrchného veliteľa nemeckých armád v Taliansku).

Vojenská história

Hoci autor mnohých vynechal, reprezentatívnym spôsobom pokryl výpovede a pohľady z rôznej úrovne generality, t. j. vrchného velenia, velenia na úrovni bojiska, velenia v poli, ako aj štábneho velenia. Monografia zdanlivo pôsobí jednoducho a obyčajne. Je však výsledkom Hartovej namáhavej celoživotnej práce a dlhoročných zreých úvah. Výber materiálov, ktoré sú tu publikované, jasne svedčí o historickej erudovanosti autora, ako aj jeho schopnosti predložiť záujemcovi o túto tematiku dielo, v ktorom sa čitateľ bezproblémovo orientuje. Je napísaná tak, aby nebola určená len pre veľmi obmedzený okruh čitateľov. Jeho jedinečná schopnosť pôsobivo vyjadriť vojenskú situáciu, kryštalicke jednoducho a jasne definovať ich podstatu sú dominujúcimi prvkami jeho interpretácie. A tak aj napriek tomu, že je jeho práca odborná, jeho talent vykresliť a opísať vojenské udalosti nenúteným živým spôsobom a nenapodobiteľnými obratmi, robí z nej skutočnú čitateľskú lahôdku aj pre širšiu laickú verejnosť.

Alex Maskalik

ANOTÁCIE GLOSY

KAUTSKÝ, E. K.: *KAUZA ŠTEFÁNIK. Legendy, fakty a otázky okolo vzniku Česko-Slovenskej republiky.* Matica slovenská 2004, 295 s.

Každý národ má svojich hrdinov. Aj Slovensko má veľa osobností, na ktoré môže byť právom hrdé. Prvenstvo si však zaslúži generál Dr. Milan Rastislav Štefánik – astronóm, diplomat, vojak. Ale aj cestovateľ. Napísalo sa o ňom veľa kníh, z ktorých žiadna neodstránila pochybnosti o jeho tragickej smrti a prípad neuzavrela a neobjasnila. Nie je tomu inak ani v tomto diele.

Autorom tohto diela je historik – amatér Emil Karol Kautský. Potvrdil v ňom spisovateľské schopnosti, vniesol do tohto prípadu mnoho svetla, ale zároveň narobil ešte viac tieňov. Miesto objasnenia problémov sa tu vynára a nastoľuje ešte viac otázok. Pri spracovaní diela sa opieral o takmer stovku historických materiálov, z ktorých celú štvrtinu tvoria publikácie z 20. a 30. rokov 20. storočia, obohatené o najnovšie vydania, ktoré sú však často iba opisom starých vydaní. Ale aj niekoľkých zahraničných publikácií.

Dielo je rozdelené do siedmich hlavných častí, ktoré mohli byť usporiadané aj inak, totiž začína od konca: *Kauza Štefánikovej smrti, Do akej vlasti sa Štefánik vracal, Vyšetrenie havárie, Pátranie po páchatel'och, Vojna a revolúcia 1914 – 1918, Vojna v plnom prúde, Masarykova republika.* Ak by sme chceli podrobne rozpísať obsah jednotlivých častí, nestačil by priestor určený na anotáciu. Preto iba stručne.

V prvej časti *Kauza Štefánikovej smrti* sú hypotézy o zostrení lietadla (politická vražda, samovražda či nehoda?). V tomto sa nezhodnú ani historici, ani novinári. Vyšetrenie príčin katastrofy neprinieslo výsledky, preto bolo po 10 rokoch nariadené druhé vyšetrenie, ktoré ešte viac situáciu zamotalo.

Druhá časť *Do akej vlasti sa Štefánik vracal*, uvádza obsadzovanie Slovenska a jeho pripájanie k „historickým zemiam“, Štefánikov konflikt s Benešom, spory o velenie armády – talianske či francúzske a o poslednom rozkaze Štefánika-vojaka.

V súvislosti s vynúteným druhým vyšetrením havárie v roku 1927 sa vynára rozbor správy z predchádzajúceho vyšetrenia a opäť otázky o streľbe na lietadlo a či bol niekto z letcov poranený, kto bol do atentátu zasvätený, a aká bola úloha Štefánikových pobočníkov. Ďalej o čudnom blúdení lietadla nad Bratislavou a svedectvách jeho pádu, správa kpt. Zapelloniho i poznámky generála Čečka. Nakoniec, aký bol svetový ohlas na smrť Štefánika a pár slov o sovietskom Maďarsku.

V štvrtej časti *Pátranie po páchatel'och* ide o ich usvedčovanie so zaoštréním na pána prezidenta Masaryka, či mal pán prezident motív, a čo by sa stalo, ak by pravda vyšla najavo, i o jeho podiele na legendách.

Vojna a revolúcia 1914 – 1918 sa dotýka príčin vzniku vojny, činnosti astronóma Dr. M. R. Štefánika vo vojnových prípravách, o tajomnej úlohe profesora Dr. T. G. Masaryka a jeho rodinných a názorových problémoch.

Vojna v plnom prúde je najrozsiahlejšou časťou, ktorá tvorí až 40 percent diela. Rozoberá vojenskú kariéru Štefánika i jeho diplomatické pôsobenie, vznik Česko-slovenskej národnej rady a jej činnosť. Opisuje Štefánikove misie v Rusku, Rumunsku, Taliansku, USA a Japonsku, zakladanie československých légii vo Francúzsku, Taliansku, Rusku a USA, situáciu na bojiskách. Ďalej píše o Masarykovi a jeho vzťahu k boľševikom, o jeho pôsobení v Amerike a okolnostiach súvisiacich s podpísaním Washingtonskej deklarácie, o návrate prezidenta Masaryka do Európy i triumfálnom príchode do Prahy. Ale tiež o problémoch medzi Benešom, Štefánikom a Masarykom

a pod. Túto časť uzaviera hodnotenie pobytu Štefánika na Sibíri.

Posledná siedma časť *Masarykova republika* sa zaoberá prezidentovými právomocami, vymysleným sprisaháním voči republike a smutnom konci sibírskej epeje. Líči peripetie Štefánikovej rodiny o získanie pozostalosti. Rozoberá súvislosti spojené s Rašinom, Gajdom, Čečekom, Čapkom a ich tragické prípady i tajomné úmrtia. Okrem epilógu sú na konci časti porovnaní národní hrdinovia tohto diela: Masaryk, Beneš a Štefánik.

Kniha vyšla k 85. výročiu smrti M. R. Štefánika. Celkom vhodne je zaradený dvanásťstranový výberový menný register.

V predchádzajúcej literatúre, i v tejto, je uvedených veľa špekulatívnych otázok: stratil sa prestrelený kožený kabát (s.19) – a ostatné časti odevu neboli prestrelené? Obstoí konštatovanie, že československé légie v Rusku mali jedinečnú príležitosť zachrániť svet pred bolševizmom (s. 26)? Správy z počutia tretích osôb nie sú dôkazmi a ďalej je všeobecne známe, že opisy tých istých udalostí rôznymi svedkami si často protirečia. Kardinálna zostáva otázka: „Politický atentát, samovražda, náhoda či nehoda?“ Vyskytujú sa aj menšie nepresnosti: pomenovanie Čela (Čela, neskoršie Štefánikovec, teraz Rovinka), škap. (škpt.), západovýchodný smer?, stanovisko – stanovište... Rušivo pôsobí pomenovanie nemeckého cisára Wilhelma II. ako Viliama 2. (s. 151) a na druhej strane používanie latinských výrazov bez slovenských ekvivalentov. Ale to sú maličkosti, ktoré nič neuberajú na význame diela a jeho hodnote.

E. Jančo

HANÁK, J.: OBSADENIE BRATISLAVY 1918 – 1920. KRONIKA PAMÄTNÝCH DNÍ. Bratislava : Albert Marenčín Vydavateľstvo PT, 2004, 184 s. (z toho 102 s. obrázkov).

Autor publikácie Jozef Hanák (1919) pochádza z Veselí nad Moravou, gymnázium vyštudoval v Bratislave a Vysokú školu technickú v Brne. Bol strojní inžinier a ako pedagóg pôsobil na Strednej priemyselnej

škole strojníckej na Fajnorovom nábreží v Bratislave. Podieľal sa na tvorbe technických učebníc, bol redaktorom Vydavateľstva technickej literatúry. Je vášnivým zberateľom posoniencií a v roku 1992 vydal publikáciu *Bratislava na pohľadniciach z prelomu storočia 1900*.

V diele *Obsadenie Bratislavy 1918 – 1920* rozpráva o menej známych okolnostiach a súvislostiach spojených so vznikom prvej Československej republiky. Publikáciu rozdelil na 12 častí.

Najprv stručne načrel do histórie Bratislavy od jej začiatkov, s uvedením že jej slovanský názov sa spomína v roku 805 ako Breslav. Spomína jej neskoršie pomenovania Presslawaspurk, Pressburk, ale aj Prešporok, Prešpork, Pozsony a Požoň. Dotkol sa základných informácií o jej obyvateľoch až do začiatku 20. storočia. Spomína údaje o ich počte v roku 1914 (80 000) a ďalšie informácie vzťahujúce sa k životu v Bratislave až do konca prvej svetovej vojny.

V druhej časti tiež stručne opisuje Bratislavu ako takmer vojenské mesto, v ktorom sídlili vojenské úrady, bol tu veľký počet kasární a do posádky prišlo vyše 30 000 brancov. Na ilustráciu uviedol najznámejšie objekty z tohto obdobia, ako: 5. Korpskomanando (dnešná FF UK Bratislava), Patrónka, Kühlmayerova továreň, Vodná kasáreň, Dunajská kasáreň, okrem peších, delostreleckých a vozatajských útvarov tu sídlilo aj žandárstvo, Domobrana, vojenská kadetka, bola tu vojenská nemocnica...

Poukazuje na to, že život vo vojenskom Prešporku bol počas vojny ťažký, a konštatuje jeho konkrétne prejavy, ako napr. že potraviny boli na prídelové lístky a bolo ich čoraz menej. Spomína vzbury a štrajky. Spomína silnejúcu maďarizáciu (pomaďarčovali sa aj Nemci), prejav revolučných tendencií, rozklad armády monarchie, zlú situáciu v školách. Dotýka sa aj snáh o zachránenie monarchie a na druhej strane vytvorenie mestskej slovenskej národnej rady, ktorá v duchu Wilsonových 14. mierových bodov rozhodla, že sa mesto bude volať Wilsonov.

Autor si všima, ako sa udalosti viažuce sa k 28. októbru v Čechách a k 30. októbru 1918

na Slovensku odrazili v živote Bratislavy. Približuje pôsobnosť novej vlády, ktorej členom sa stal Dr. Vavro Šrobár ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska so sídlom v Skalici. Píše o nevôli Maďarov podriaadiť sa novej vláde, presadzovaní žiadosti o plebiscit a snahe udržať Bratislavu pre seba, ktorá vyvrcholila v rozpútání boja o mesto.

Ďalšie udalosti líči nasledovne: Šrobárova slovenská vláda musela rázne konať. V meste vládla panika a poriadkové služby volali o pomoc proti rabovaniu a násiliu. Na obsadenie Bratislavy (dňa 31. 12 1918) bol určený 33. pluk legionárov z Talianska, ktorí postupne oslobodili Devínsku Novú Ves, Lamač a prenikli až na výšinu Kamzík.

Čs. legionári začali postupovať na Prešporok a ho obsadili. Na Silvestra o 18.00 hodine bola obsadená hlavná stanica. Na druhý deň legionári obsadzovali strategické objekty a stavali k nim stráže. Dunajský most bol zatarasovaný, v Petržalke boli maďarské vojská. Veliteľstvo 33. pluku sa usídlilo v dnešnom prezidentskom paláci. 3. 1. prišiel do Bratislavy župan Samuel Zoch, 6. 1. bol obsadený župný dom.

4. februára 1919 prišla slávnostne do Bratislavy vláda (minister Šrobár). Rozhodovalo sa, kde bude hlavné mesto Slovenska – v Turč. Sv. Martine, B. Bystrici či Bratislave? Od mierovej konferencie v Paríži sa žiadalo vytvoriť predmostie na pravom brehu Dunaja. Na udržanie poriadku prišli do Bratislavy sokoli z Čiech a Moravy.

Potom nastal v Bratislave vojnový chaos. Maďari a Nemci verili, že sa im podarí udalosti zvrátiť. Organizovali štrajky a sabotáže a rabovali. Zvolali tábor ľudu, ktorý sa skončil tragicky. Bolo vyhlásené štatárium. V marci sa stanovil definitívny názov mesta BRATISLAVA. Maďari ohrozovali nielen Bratislavu, ale celé južné Slovensko. Prehlasovali, že mierová konferencia prideli Slovensko Maďarsku, kde historicky patrí, že svet rozdelenie Uhorska neuznáva.

Bolo potrebné poslovenčiť správny aparát, aj školy. 21. 3. 1919 vyhlásil agent Moskvy Béla Kun Maďarskú republiku rád a jeho červené gardy ohrozovali Slovensko. Bolo

prepustených veľa zamestnancov pôšt, železničiarov, správneho a súdneho aparátu. Kto nechcel podpísať prísahu vernosti republike, musel odísť. Zoch vydal nariadenie o úradnej reči.

Prílet generála Milana Rastislava Štefánika, opísaný v 10. časti, ktorý skončil tragicky, iba dokresľuje celkovú situáciu v Bratislave.

Parížska mierová konferencia v júni 1919 upresnila slovensko-maďarskú hranicu, napriek tomu Maďari obsadili veľkú časť Slovenska a aj Bratislava bola ohrozovaná Kunovými boľševikmi. K jej napadnutiu našťastie nedošlo. Od 1. 7. 1919 mali Maďari opúšťať slovenské územie, ale ešte v polovici augusta sa zdržiavali na pravom brehu Dunaja.

Mierová konferencia schválila predmostie Bratislavy a jeho zaujatie sa stalo poslednou fázou obsadenia Bratislavy. Najprv čs. vojaci 15. 8. 1919 bez odporu obsadili most, potom celé nábrežie, Petržalku a v ten istý deň ešte obce Jarovce, Čunovo a Rusovce.

Je to zaujímavé rozprávanie a priblíženie menej známych súvislostí po skončení 1. svetovej vojny, keď Maďari nechceli mesto opustiť, museli ich napokon vytlačiť legionári a čs. vojsko. Autor opisuje príchod českých sokolov, tragický prílet M. R. Štefánika, vyčinenie Kunových vojsk. Zobrazuje politické, spoločenské a etnické prostredie Bratislavy a okolia. Kniha je na úkor textu ilustrovaná 204 dobovými fotografiami a pohľadnicami (obrazová časť tvorí 102, text iba 82 strán).

E. Jančo

GOING, CH. – JONES, A.: NAD BOJIŠTĚM. D-DAY. ZAPOMENUTÉ SVĚDECTVÍ. Praha : Naše vojsko, 2004, 143 s.

Výnimočná kniha, venovaná vyloďeniu Spojencov v Normandii, dopĺňa spomienkovú literatúru vydávanú pri príležitosti minuloročného 60. výročia tejto operácie. Predstavuje fotografie z prvých chvíľ invázie do Európy cez západný obranný Atlantický val. Jeho opevnenia sa budovali od roku 1942, ale

až nástupom poľného maršala Erwina Rommela sa práce na ňom zefektívnili. Inšpekčná cesta v decembri 1943 potvrdila, že val nie je pripravený odraziť prípadnú inváziu. Rommel chcel útok Spojencov odraziť už na plážach a zahnať ich do mora. V nijakom prípade nemali mať možnosť vybudovať predmostie.

Na strane Spojencov sa zvažovalo, ako využiť skúsenosti získané pri vylodení v severnej Afrike, pričom sa spracovávali aj údaje z prieskumnej akcie v Dieppe. Úloha Lamanšského prielivu sa zmenila. Nebol už ochrannou bariérou, ale dopravnou cestou pre invázne jednotky do Európy. Calaiská úžina predstavovala najužšie miesto prielivu, a z toho dôvodu tam bola aj najsilnejšia obranná línia nemeckej armády. Spojenci sa vylodili na plážach, vzdialených vyše 100 km juhozápadne od Calais. Počítali s momentom prekvapenia. Operácia Overlord, jej príprava, ale aj praktická realizácia, mimoriadne zaťažovali všetky armádne zložky. Ich spolupráca však bola životne dôležitá a vzájomné súperenie muselo ísť nabok.

Churchill označil operáciu Overlord za najobtiažnejšiu a najkomplikovanejšiu, akú dovtedy armádne zložky vykonali. Invázne plány boli zhruba dokončené v apríli. S naloďovaním sa začalo koncom mája. Eisenhower mal k dispozícii aj komuniké pre prípad neúspešného priebehu vylodenia. Plánovanie operácie sa odvíjalo od vyhotovenia kvalitných fotografií, ktoré malo na starosti prieskumné letectvo.

V knihe sú zahrnuté snímky z počiatočných chvíľ operácie Overlord. Letecký fotoprieskum zdokumentoval stanovené oblasti invázie. K dispozícii mal lietadlá RAF, britského Pobrežného veliteľstva a USAF. *V deň D* vykonali určení piloti 45 prieskumných letov nad tvoriacimi sa predmostiami. Snímky zhotovovali vertikálnym snímkovaním (kamery boli umiestnené v podlahe lietadla) a šikmým snímkovaním (kamery boli zabudované v bočnej a prednej časti lietadla).

Tesne po vylodení sa niekoľko fotografií objavilo v tlači, ale išlo o zábery urobené niekoľko km za inváznymi plážami. Čitatelia

novín boli „ochudobnení“ o pohľady na pobrežie a množstvo zabitých vojakov. Z veľkého počtu nasnímaných fotografií bolo iba málo kvalitných. Jednak pre zlú ohniskovú vzdialenosť v objektívoch kamier, zhoršené počasie, a tým aj nevyhovujúce svetelné podmienky. Iba málo lietadiel bolo vybavených zariadením na zostavovanie radových záberov. Nezanedbateľný faktor predstavovala psychika letcov. Pracovali v napätí, pretože snímkujúce lietadlá predstavovali pre protivzdušnú obranu vhodný cieľ na zostrelenie. Za obdobie 60 rokov sa veľa z týchto fotografií stratilo, alebo znehodnotilo. Na oživenie zachovaných bola použitá moderná počítačová technika. Snímky boli prísne utajované. Až v roku 1997 sa podarilo časť z nich objaviť v neoznačenej archívnej krabici. V roku 2003 boli objavené ďalšie. Predpokladá sa, že množstvo záberov bolo zničených v 60. rokoch počas sťahovania, alebo pri ich kopírovaní z horľavých na nehorľavé materiály.

Kniha sa skladá z niekoľkých častí. Nosné časti sú venované inváznym plážam. Nechýbajú snímky fortifikačných obranných zariadení. Ich nafotenie si vyžiadalo 3 000 prieskumných letov nad francúzskym, belgickým a holandským pobrežím. Zhrmaždilo sa približne milión fotografií. Kvôli utajeniu inváznej operácie sa uskutočnil dvojnásobne väčší počet letov na SV od plánovaného miesta vylodenia. Informácie získané zo snímkovania plánovači okamžite zanášali do taktických máp tzv. *Bigot*.

Snímky z pláží sú radené od najzápadnejšej – Utah, cez Omahu, Gold, Juno až po Sword. Na fotografiách vidieť zaplavené územia, ktoré priniesli smrť mnohým výsadbárom. Snímky dokumentujú aj ochromenie niektorých delostreleckých postavení a radarov nemeckej obrany a prístupových dopravných tepien bombardovaním, ktoré začalo tesne pred začatím operácie.

Nacvičovanie vylodenia prebiehalo v Británii a nemecké velenie o ňom vedelo. Dokonca koncom apríla nemecké rýchle člny napadli časť cvičiacich jednotiek. Spojenci vtedy stratili okolo 1 000 vojakov. Nemecké velenie si bolo vedomé aj podobnosti de-

vonských pláží s tými pri Le Havre a Cherbourgu, stále však verilo, že k vylodeniu dôjde v priestore Calais.

Preventívnu úlohu zohrali letecké výsadky. Spojenci, aby zabránili v blízkosti Caen dislokovaným nemeckým tankovým zväzom prekročiť riekou Orne, zablokovali prístupové komunikácie britským výsadkárom.

Unikátne sú dramatické fotografie od vojnového korešpondenta magazínu *Life* Roberta Capa, ktoré zachytil kamerou Contax. Vylodil sa s vojakmi prvej útočnej vlny a inštinktívne (ináč sa ani nedalo) nasnímal krvavé dianie, ktoré sa odvíjalo pred jeho očami. Neskôr odplával na jednom z prepravných plavidiel, ktoré odrážalo od pláže. Do večera sa ocitol s filmom v Londýne. Zachovalo sa však iba 11 obrázkov, pretože väčšina materiálu vraj bola zničená neopatrnou manipuláciou v tmavej komore. Na pláži Sword pôsobil ďalší fotograf, James Mapham, z novin *Leicester Mercury*.

Fotoprieskum významne napomohol pri odhaľovaní minových polí. Ich výskyt prezrádzal stav trávnatého porastu. Tráva na zamínovaných plochách rástla rýchlejšie, pretože ju nemohol spásať dobytok. Pri plytko zahrabaných mínach trávny porast vysychal, čo jasne dokumentovali svetlé škvrny badaateľné z výšky.

V závere knihy sú uvedené snímky ranených vojakov, unavených pilotov klzákov, ako aj snímky z budovania letísk a prístavov. Nechýbajú schematické ilustrácie bojových mechanizmov bojujúcich strán a grafické zobrazenie zúčastnených pozemných jednotiek s prehľadnou schémou velenia operácie Overlord.

Podľa plánu vylodovanie výsadkových jednotiek prebiehalo s postupnosťou od západu na východ. Zladňovali sa s postupujúcim prílivom. Každá pláž mala svoju hodinu H (čas výsadku pechoty). Prvá hodina H začala o 6. 30, pol hodiny po východe slnka.

Veľa dôstojníkov ocenilo prácu prieskumných letcov, a nielen pri operácii Overlord. Výstižne to vyjadril podplukovník Terence Otway z britskej 6. výsadkovej divízie: „Podľa môjho názoru zohrali letecké fotografie takú

významnú úlohu, že si nevieme predstaviť, ako by sme bez nich dosiahli úspech. Dlhujeme veľmi veľa chlapcom od RAF, a to nielen za riziko, ktoré podstúpili pri fotografovaní, ale aj za odvalu, s akou nás dopravili na miesto.“ Vo všeobecnosti sa prieskumné lety nazývali dicing (hra s kockami, v tomto prípade hra so smrťou).

Generál Eisenhower pri 20. výročí operácie (v roku 1964) vyjadril na pláži Omaha presvedčenie, že sa už nikdy nebudú opakovať scény, aké sa odohrali na týchto miestach: „Modlím sa, aby sa ľudstvo poučilo oveľa viac, ako sa to podarilo nám doposiaľ. Títo muži (živí, mŕtvi a padlí účastníci operácie) nám poskytli čas na to, aby sme mohli konať lepšie, než doteraz. Po každom raz keď sa vraciam na tieto pláže, hovorím si, že musíme nájsť nejakú cestu ako získať večný mier pre tento svet.“

Knihá teda po 60. rokoch približuje verejnosti snímky, ktoré boli pôvodne určené len pre niekoľkých privilegovaných vojenských činiteľov a politikov. Sprievodný text publikácie preložil Pavel Pilát.

R. Hoza

SAUNDERS, T.: KÓTA 112. NORMAN-DIE 1944. BITVA O ŘEKU ODON. Brno : Jota military, 2004, 153 s.

Monografia *Hill 112*, v preklade od Luďka Matyska, vychádza zo spomienok vojnových veteránov, archívnych materiálov, správ a dobových denníkov. Boje o *Hill (Kótu, resp. kopec) 112* prebiehali v rozmedzí operácií EPSOM a GOODWOOD. Samotné boje o túto kótu boli začlenené do operácie Jupiter. Knihá pojednáva o troch problematikách. Opisuje samotný priebeh operácie Jupiter, v závere sa stáva sprievodcom po niekdajšom bojisku a upozorňuje na cintoríny s padlými vojakmi obidvoch strán.

Boje odohrávajúce sa na území medzi riekami Odon a Orne trvali približne mesiac. Údolie rieky Odon s príkrymi svahmi nieslo názov *Údolie smrti*. Hill 112 poskytoval vynikajúce možnosti na pozorovanie širého

okolía, čo sa dalo využiť pri presnom určovaní palebných polí. Nemeckí dôstojníci tvrdili: „Kto ovláda kótu 112, ovláda Normandiu.“ Za riekou Orne sa otvárali šire pláne severného Francúzska, ktoré predstavovali ideálny terén pre obrnené jednotky.

Operácia EPSOM predstavovala tretí Montgomeryho pokus dobyť Caen. Mesto mala obsadiť 3. pešia divízia už v deň D. Spojenci jeho obsadením plánovali získať dôležitú cestnú a železničnú križovatku. Montgomery sa rozhodol, že 2. britská armáda bude viazať na seba tankové divízie nepriateľa. Američania mali túto situáciu využiť a rozšíriť svoje pozície na to, aby prerazili na západ od Caen. Operácia trvala od 26. júna až do 1. júla 1944. Britské tanky sa snažili dobyť predmostie na riekach Odon a Orne. Úspešné však boli len pri rieke Odon (v dňoch 28. až 29. júna). Vytvorený bol tzv. škótsky koridor. Následné útoky nemeckých jednotiek sa podarilo odraziť.

Od 8. až 20. júna prebiehal ďalší útok na Caen. Boje prebiehali pozdĺž diaľnice. Britské jednotky narazili na tankovú divíziu SS Hitlerjugend. Maršal Rommel uvoľnil pre prebiehajúce boje 40 000 mužov z II. tankového zboru SS, ktorý bol stiahnutý z východného frontu. Nemci prešli 27. 6. do protiútok, ale zastavila ich 11. obrnená divízia, ktorá prešla riekou Odon so zámerom zmocniť sa Hillu 112. Po útoku divízií SS Hohenstauffen a Frundsberg sa musela stiahnuť. Hill 112 opäť obsadili Nemci.

Briti sa uspokojili s ovládnutím nevelkého predmostia na rieke Odon. Vzdali sa pevného postavenia, ktoré predtým zaujali na Hill-e 112, čím sa operácia EPSOM skončila.

Spojenci vyhrali fázu násilného vniknutia na pevninu, ale prielomové bitky do vnútrozemia ich ešte len čakali. Tlač v USA kritizovala pomalý postup britských vojsk. Za úspech armády USA považovali vytvorenie neexistujúcej 1. americkej skupiny armád (FUSAG), v ktorej reálnu existenciu nemecké velenie verilo aj mesiac po invázii.

9. júla vstúpili 3. kanadská a 1. britská divízia do Caen. Obsadili väčšiu časť mesta. O dva dni neskôr v britskom sektore zaznamenal pomalý postup VIII. zbor, ktorému sa podarilo obsadiť

Hill 112, ležiaci JZ od Caen. Britov pritom podporovala paľba z lodných diel.

18. júla Briti a Kanadania vyrazili z priestoru východne od rieky Orne a smerovali k pahorkatine pri Caen. Táto operácia dostala krycí názov GOODWOOD. Mohutná úderná sila mala prejsť koridorom so silným bombardovaním. Montgomery veril, že sa takto dostane z Normandie. V prípade neúspechu chcel na seba naviazať aspoň nemecké zálohy. Obidve operácie, EPSOM a GOODWOOD, sledovali ovládnutie Caen a odpútanie Rommelových tankov vľavo. Operácia GOODWOOD mala úspešný priebeh, ale pre britské obrnené divízie to bola jazda smrťou. Briti prekročili riekou Ornu (20. júla), ale narazili na 9. divíziu SS Hohenstauffen a 10. divíziu SS Frundsberg. Montgomery nasadil proti nim to najlepšie, čo mal k dispozícii; 15. (škótsku), 11. obrnenú a 13. wessexskú divíziu.

Úspech v operácii sa pripisoval prevedeniu peších britských jednotiek na delostrelecké pluky. Okrem toho Briti plánovali mobilnú vojnu, v ktorej hlavnú úlohu mali zohrávať tankové jednotky. V tomto období vojny už nepripravovali taký počet pešiakov, ako v roku 1940.

22. 7. Briti začali s operáciou EXPRESS, ktorou čistili sady, lesy, jaskyne a kameňolomy od zvyškov nemeckých jednotiek, prípadne ostreľovačov. Napriek snahe II. tankový zbor SS opustil Hill 112 až 1. augusta a ustúpil k Mount Pincon. O tri dni neskôr 53. veľšská divízia ovládla Hill 112 prakticky bez boja. Po vojne sa na vyvýšenine objavil názov Cornwall hill na pamiatku 5. práporu ľahkej pechoty vojvodu Cornwallu.

Na vyvýšenine sa nachádza dodnes kamenný kríž, ku ktorému sa vzťahuje povest' z obdobia boja Wiliama Normanského proti barónom. Podľa nej prenasledovaný vojvodca strhol na Hill 112 podkovy z jeho koňa a pribil ich obrátene, aby vizuálne oklamal svojich prenasledovateľov. Kríž je medzi domácimi obyvateľmi známy pod názvom La Croix des fers en derrier (kopytá obrátené späť k frontu).

Vojenské cintoríny, ktoré sa nachádzajú v oblasti, spravuje Commonwealth War Graves Commission (CWGC). Všetky náhrobné

kamene sú z portlandského vápenca s kvetmi z britských ostrovov. V Banneville-la-Campagne, v Saint Manvieu i Bayeux sa dodržiava princíp rovnosti. Dôstojníci ležia vedľa prostých vojakov a všetci majú rovnaké náhrobky. V Bayeux sa nachádza aj pamätník venovaný nezvestným vojakom, ktorí nie sú pochovaní v žiadnom známom hrobe. Ich pamiatke je venovaný nápis v latinskom jazyku: „My kedysi porobení Wiliamovi (Dobyvateľovi) sme teraz krajinu dobyvateľa oslobodili.“ Za zmienku stojí spomenúť aj cintorín, kde sú pochovaní nemeckí vojaci v Saint Desir-de-Lisieux. Publikáciu vhodne doplnia bohatý fotografický a mapový materiál.

R. Hoza

HART, L.: DĚJINY DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY. Brno : Jota, 2000, 776 s.

Jitka Sládková preložila dielo od autora, ktorý bol najvplyvnejším armádnym spisovateľom svojich čias vo Veľkej Británii. Kniha vyšla v roku 1971, rok po jeho smrti, a je ďalším dielom, ktoré sa objavilo u nás oneskorene. V jeho osobe sa spájal spisovateľ s historikom. Obsiahlu tému druhej svetovej vojny spracoval analytickým a čitateľným spôsobom. Priebeh vojny sledoval zo zorného pohľadu samotného Spojeného Kráľovstva, ako aj člena Commonwealthu a lídra koloniálnej ríše. Hart neprepadol nekritickému patriotizmu a vyvážene analyzoval priebeh bojov aj v Sovietskom zväze, JV Ázii a severnej Afrike. Porovnával vojenské udalosti s politickými aspektmi daného obdobia. Mohol si to dovoliť, pretože zažil všetky udalosti, ktoré vplývali na vývoj Európy.

V prvej svetovej vojne bojoval v radoch King's Own Yorkshire Light Infantry. V 20. rokoch bol ako invalid prepustený z armády. Onedlho v hodnosti kapitána odišiel aj do dôchodku. Začalo jeho plodné spisovateľské obdobie. Taktiku rozoberal v knihách *Rozhodujúce vojny v histórii*, *Úvahy na vojnu*, *Duch Napoleona*. Stal sa propagátorom rozširujúceho používania letectva a obr-

nených jednotiek v knihách *Paríž, alebo budúcnosť vojny*, *Pretvorenie moderných armád*, *Keď Británia ide do vojny*, *Budúcnosť pechoty*, *Dynamická obrana*. Na budúcnosť vojenských konfliktov nazeral teoretickým pohľadom v knihách *Európa v zbrani*, *Nové metódy pechotného výcviku* (vydaná v roku 1918), *Zručnosť pechotnej taktiky*, *Vojna v náčrtoch*, *Reputácie: po 10 rokoch*, *Cez hmlu vojny*.

Neobišiel ani niektoré osobnosti prvej svetovej vojny, alebo histórie *T. E. Lawrence v Arábii*, *Foch*, *Sherman*, *Veľký kapitáni odhalení*, *Väčší než Napoleon – Scipio Africanus*. Literárne bol aktívny aj počas 2. svetovej vojny. Vtedy vznikli diela ako *Beh vojny*, *Obrana Británie* (z roku 1939), *Táto šíriaca sa vojna*. Pri písaní využíval svoje skúsenosti z prvej svetovej vojny. V medzivojnovom období pôsobil ako vojenský korešpondent pre *Daily Telegraph*. Pomáhalo mu to pri prenikaní do politického zákulisia doby. V období druhej svetovej vojny pracoval pre *The Times*.

Hart si viedol denník s názvom *Rozhovory a poznámky*. Zachytával v ňom prebiehajúce udalosti. Prvá kniha po druhej svetovej vojne *Iná strana kopca* (vyšla pod názvom *Válka z druhého brehu*) vznikla na podklade rozhovorov so zajatými nemeckými generálmi. Mnohí z nich poznali jeho knihy vydané pred vojnou.

Hart si po prvej svetovej vojne uvedomil nevýhodu písaných dejín. V dielach, ktoré vychádzali, boli udalosti prispôbované a prekrúcané. Zároveň si uvedomil, že ani oficiálne dokumenty nevyjadrujú skutočné zámery a úmysly protagonistov, ba niekedy ich aj zatajujú. Práve s generálmi začal pracovať metódou živej dobovej „oral history“. Zaznamenával myšlienky a výroky počas rozhovorov, alebo hneď po ich ukončení. Sledoval hlavne dobové názory a vyjadrenia, ktoré časovo zakonzervoval, aby ich mohol neskôr použiť pri dopĺňaní dokumentov, alebo overovaní pamätí a správ, ktoré boli napísané neskôr. Bol si vedomý toho, že neodhalí úplne to, čo rečníkovi prebiehalo v danom období hlavou. Rozhovory viedli k napísaniu *Dejín druhej svetovej vojny*. Pri ich tvorbe mu

pomohla aj monografická práca *Tanky – história Kráľovského tankového regimentu a jeho predchodcovia*. Pri spracovávaní tejto témy sa stretol s mladšou veliteľskou generáciou obidvoch bojujúcich strán (z britskej strany to boli napr. Montgomery, Alexander, alebo Auchinleck).

V roku 1949 Harta navštívili vysokí izraelskí dôstojníci, ktorí sa chceli s ním poradiť o zostavení armády. Od nich dostal označenie „kapitán, ktorý učí generálov“. Sám však smutne konštatoval, že jeho najlepšimi žiakmi nie sú jeho krajanovia, ale Nemci a Izraelčania.

O niekoľko rokov ho požiadala vdova po generálovi Rommelovi, aby knižne spracoval písomnosti jej manžela.

Hart bol praktik. Pri tvorbe používal metódu spätného návratu na bývalé bojiská – memory tour. Aj *Dejiny druhej svetovej vojny* vznikali na základe každoročných turistických ciest po oblastiach invázneho vylozenia. Doslova precíťoval atmosféru a vyvolával duchov vtedy už tichých bojísk. Stretával sa s priateľmi a overoval s nimi fakty na mapách. Z ciest zaznamenával poznámky o teréne, gastronomických zvyklostiach a cirkevnej architektúre.

Hart kritizoval oficiálnych historikov. Tvrdil, že pojem „oficiálny“ zatienil pojem „história“. Tento prístup vyčítal dielam o prvej svetovej vojne. Kvalitatívne opačný náhľad mal na historické práce o druhej svetovej vojne. Pri *Dejinách druhej svetovej vojny* mu pomáhalo päť asistentov a sedem pisárov.

Dejiny druhej svetovej vojny sú poslednou monografiou Basila Harta. Symbolicky ich vytlačili v rovnakej tlačiarne, ako aj jeho prvú knihu venovanú taktike pechoty. Spracovanie *Dejín* spomaľovali jeho nízke finančné príjmy. Živil sa písaním novinových článkov, alebo iných kníh, ktoré mohli byť vydané za kratšie obdobie. Výrazne mu pomohlo štipendium Wolfsonovej nadácie a pochopenie daňových úradníkov, ktorí pochopili problém a umožnili Hartovcom žiť a pracovať v Anglicku. Bez ich pochopenia by sa Hartovci museli odsťahovať do zahraničia.

Samotné *Dejiny* sú rozdelené na deväť častí. Ich názvy predstavujú vývoj vojnového konfliktu. Čitateľ sa oboznámi s predhrou,

začiatkom, nárastom, rozšírením, obratom, úpadkom, úplným úpadkom, a koncom s epilógom. Každá časť, okrem druhej, zaberá iba jeden rok z obdobia druhej svetovej vojny. Hart akoby názvy určoval z pohľadu porazených. V epilógu vyzdvihol kľúčové momenty a medzníky vojnového konfliktu. Zastával názor, že vojna vôbec nemusela vypuknúť. Na druhej strane sa Hitler dopustil rovnakých chýb, ako diktátori v iných historických obdobiach. Hart kritizoval nesprávne hodnotenie Nemecka, čo sa Európe napokon vypomstilo. Dokonca obviňoval britskú vládu z unáhleného konania, ktoré v danom období muselo pôsobiť na Nemecko ako provokácia. Britská vláda pritom vôbec nehľadala cestu k „spojeniu“ so ZSSR. Hitler ale dokázal prekonať nenávisť voči boľševikom. Do prvej fázy vojny radí „čudnú vojnu“, ktorú pomenúva zimnou ilúziou.

Do druhej fázy zaradil prezbrojovanie britskej armády. Na obranu ostrovov po ústupe z Dunkerque bola náležite vyzbrojená iba jedna divízia. Hitlerovou vážnou chybou, podľa Harta, bolo nedotiahnutie bojov o Britániu. Namiesto toho sa obrátil proti Rusku, čo bola obrovská chyba. Za príčinu nemeckého neúspechu v Sovietskom zväze považoval aj Hart zimu, mráz, sneh a blato, ale za dôležité považoval aj zlý odhad záloh Červenej armády. Neskôr sa k tomu pridalo strategické preťaženie nemeckých armád. Vstupom Japonska do vojny tento faktor nebol už taký zreteľný. Naplno ho odhalil až vstup USA do vojny proti Nemecku. Japonsko a Taliansko taktiež nedocenili svoje sily a prekročili hranicu ich únosnosti.

Tretiu fázu charakterizovala ukážka sily USA a ZSSR. Agresori sa zmenili na obrancov. V Normandii sa naplno prejavila plná mechanizovanosť jednotiek Spojencov. Hart predpokladal, že aj v prípade neúspešnej invázie, by letectvo zaručilo pád fašistického Nemecka. Pád Japonska sa mohol tiež dosiahnuť podľa neho iba letectvom, bez použitia atómových bômb. Spojenci zbytočne predlžovali vojnu požiadavkou o bezpodmienečnej kapitulácii. V prípade predloženia prijateľných mierových záruk porazeným národom, by diktátori stratili moc. Všetko to

nakoniec využil Stalin na ovládnutie strednej Európy a pokračovaním vojny nevojenskými prostriedkami proti svojim nedávnym, ale ideologicky odlišným spojencom.

Po druhej svetovej vojne Hart publikoval ešte niekoľko kníh; *Revolúcia vo vojenstve, Pamäť Liddella Harta, Obrana Západu, Zastrážovanie, alebo obrana, História Prvej svetovej vojny, Nemeckí generáli hovoria, Stratégia civilnej obrany, Churchill – štyri tváre a človek, Spisy Rommela, Listy osobného kolára (Napoleonské vojny) a Sovietska armáda*. Už z názvov badať, že Hart sa v nich zaoberal studenou vojnou. Hartovo profesionálne „vyznanie“ historika ponúkala kniha vydaná v roku 1944 „Why don't we learn from history?“ určite v mnohom poučná a aktuálna aj v súčasnosti.

Monografiu *Dejiny druhej svetovej vojny* časopis *Economist* nazval umeleckým dielom, ktorá sa stane klasickou učebnicou.

R. Hoza

FORTY, G.: VELITELÉ TANKOVÝCH VOJSK. RYTÍŘI MODERNÍ DOBY. Praha : Naše vojsko 2003, 222 s.

Ernest Swinton, Jean Baptista Estienne, Hugh Elles, Liddell Hart, „Bony“ Fuller, Samuel Dickerson, George Lindsay, „Worthy“ Worthington, Adna Chaffee, Daniel Van Voorhis, Vyvyan Pope, Heinz Guderian, Erwin Rommel, Georg-Hans Reinhardt, Erich Hoepner, Hermann Hoth, Hans Cramer, Ludwig Cruewell, Walter Nehring, Fritz Bayerlein, Hasso von Manteuffel, Fridollin von Senger, Hans-Valentine Hube, Traugott Herr, Ferdinand Heim, Walter Krueger, „Sepp“ Dietrich, Michael Wittmann, Ernst Barkmann, P. A. Rotmistrov, M. N. Tuchačevskij, D. D. Leľjušenko, P. S. Rybalko, S. I. Bogdanov, M. J. Katukov, A. G. Kravčenko, George Patton, Charles de Gaulle, Ernest Ruben Lagus, Stanislav Maczek, Percy Hobart, Ernst Harmon, Evered Poole, „Tiger Jack“ Wood, Bert Hoffmeister, Robert Grow, Maurice Rose, Creighton Abrams, Haim Bar-Lev, Jicchak

Sade, Abraham Adan, Israel Tal – to je len niekoľko mien, ktoré majú napriek odlišnému hodnostnému označeniu ich nositeľov, dosiahnutým úspechom, vekovému rozdielu, ako aj rozdielnej dobe, v ktorej osobnosti žili a pôsobili, niečo spoločné. Všetci bez výnimky zasvätili svoju profesionálnu vojenskú kariéru smrtiacej zbrani, ktorá si neskôr svojím úspešným pôsobením na bojiskách vydobyla štatút samostatného druhu ozbrojených síl – tankového vojska.

Všetky nové zbrane preukázali na bojisku svoj účinok, ale snáď žiadna nebola taká účinná, ako tank. Spočiatku sa stal senzáčnym revolučným zbraňovým systémom, potom sa vyvíjal a vylepšoval po viac ako desaťročia. Avšak jeho tri základné a hlavné charakteristiky – palebná sila, ochrana a pohyblivosť – zostali konštantné. Zjednodušené povedané, tank bol a stále je prostriedkom prepravy chránenej palebnej sily na ktorékoľvek miesto na bojisku a v rukách schopného veliteľa tankových jednotiek zostáva aj dnes jednou z najúčinnějších zbraní.

Uvedené mená sú len zlomkom toho, čo v skutočnosti druhá svetová vojna v rámci spôsobov vedenia tankovej vojny vyprodukovala. Monografia približuje nielen najreprezentatívnejších veliteľov tankových vojsk, ale aj paletu najvýznamnejších taktikov a vodcovských osobností. Autor zahrnul do svojej knihy vyslovené „esá“, ktorých hrdinské skutky a zručnosť pri osobitnom plnení úloh tankového veliteľa ich na to samých predurčovali. Pri výbere bral autor do úvahy aj logickú potrebu vyrovnáť sa s touto problematikou čo najzaujímavejšie a čo najkomplexnejšie, preto doň prirodzene zaradil aj napríklad priekopníkov a inštruktorov, ktorí síce bojovým operáciám nevelili, mali však na taktiku vedenia boja obrnenými prostriedkami taký vplyv, že vynechanie ich mien by bolo nemysliteľné. Keďže však treba mať na pamäti, že veliteľ je len taký dobrý, ako sú dobrí príslušníci jeho jednotiek, autor nezabudol ani na prostých veliteľov tankov, ktorí sa zvlášť významovali. Všetci, ktorí velili tankovým

vojskám a pochádzali z jeho radov, mali ešte jednu spoločnú črtu, a síce, skutočnosť, že nech mali akúkoľvek hodnotu, museli veliť z pozície prednej línie, ak chceli dosiahnuť úspech.

Zatiaľ čo mená viacerých uvedených možno dnes označiť za priekopníkov a propagátorov (v publikácii familiárne označovaným za „otcov“, „dedov“ a „pradedov“) tejto avantgardnej revolučnej zbrane, mnohé z uvedených mien predstavujú osobnosti, ktoré túto zbraň preslávili na bojiskách najkrvavejšieho konfliktu v dejinách ľudstva a vtlačili jej pečať elitného bojového prostriedku pri vedení pozemnej vojny. Prírodné, najpočetnejšie zastúpenie majú príslušníci nemeckej „Panzertruppen“, i keď najväčší priestor je trochu prekvapivo venovaný ich náprotivkom.

Monografia je prínosná ani nie tak svojimi kapitolami o tankových veliteľoch z čias druhej svetovej vojny, ktoré sú veľmi povrchné napísané a obsahujú množstvo nepresností, ako skôr príspevkami o veliteľoch, ktorí stali pri zrode tejto zbrane, usilovali sa presadiť jej výstavbu, ako aj definovať základné teórie jej nasadenia a použitia. Rovnako sa to týka príspevkov o veliteľoch tankových vojsk v povojnovom období v jednotlivých krajinách. Tank totiž neustránil na svojej použiteľnosti ani v priebehu búrlivých dní „mieru“, ktoré nasledovali po svetovej vojne. A tak v posledných kapitolách sa autor venoval niektorým vojnovým konfliktom a ich „hrdinom“, v ktorých dominovali tanky. Ide predovšetkým o veliteľov, ktorí mali možnosť viesť tieto zbrane v konkrétnych bojových operáciách, ako boli Arabsko-izraelské vojny, vietnamská vojna, vojna medzi Indiou a Pakistanom, či vojna v Zálive. Tieto pasáže obsahujú neoceniteľné poznatky, ktoré boli doposiaľ málo známe a tunajšej verejnosti aj navyše málo dostupné. Napriek tomu sa ani ony nevyhli viacerým „lapsusom“ hlavne pri uvádzaní názvov mien a miest, hodnotných označení, či konkrétnych faktov a súvislostí.

A. Maskalík

BABEROWSKI, J.: *RUDÝ TEROR. DĚJINY STALINISMU*. Praha : Brána, 2004, 221 s.

V publikácii podáva berlínsky historik obraz stalinského režimu v Sovietskom zväze od uchopenia moci J. V. Stalinom, cez teror a násilie v období 30. rokov, teror voči civilistom a vojakom v období druhej svetovej vojny a po nej, až do jeho zastavenia po diktátorovej smrti. Stalinizmus vníma ako synonymum teroru a nepretržitého excesívneho násilia, ako symbiózu kultúrnej revolúcie a násilia. Ako zdôrazňuje v úvode, vychádza zo skutočnosti, že „červený teror nebol dejinami Sovietskeho zväzu, ale dejinami stalinizmu; bol realizovaný komunistami, ale nie každá forma komunistickej vlády bola teroristická ...“ Vo svojej interpretácii zdôrazňuje, že bolševici síce ustavične hlásali absolútnu moc, ale ju nerealizovali. Režim nemohol presadiť totálnu nadvládu, ktorú si nárokovali jej predstavitelia. A tak jej presadzovanie bolo realizovateľné len násilnými formami. Násilie často vznikalo z problémov, ktoré bolševici nedokázali riešiť; často sa ho dopúšťali miestne orgány z prílišnej horlivosti, keďže ich predstaviteľom stalinská vláda umožnila spoločenský vzostup a poskytla možnosť neočakávanej kariéry, a tým ich zároveň pripútala k režimu a jeho cieľom.

Autor analyzuje podstatu stalinizmu, pôvod násilia a uplatňovanie represívnych princípov v širokých spoločenských a kultúrnych súvislostiach. Opisuje štýl vládnutia, pre ktorý boli charakteristické atribúty vernosť a zrada, podozrievanie, vyhrážanie a fyzické násilie, uvádza počty obetí, ale aj formy a prejavy odporu a odboja, zatrpknutosť a nenávisť, nesmiernu biedu a chudobu, neľudskosť kolektívizácie a deportácií, zinscenované monsterprocesy ako nástroje výchovy, nepredstaviteľné útrapy v koncentračných táboroch, na nútených prácach, vo vyhnaneckých kolóniách, bezvýhodný stav vojnových zajatcov a repatriantov. Ako obeť predstavuje nielen spoločensky a ideologicky neprispôsobivých – reálnych a potenciálnych nepriateľov režimu, roľníkov a robotníkov „sabotujúcich“ kolektívizáciu a priemyselnú

výrobu, duchovnú elitu, asociálne živly, jednotlivé etnické skupiny, predstaviteľov duchovenstva, ale aj samotných komunistov, armádnych dôstojníkov a štátnych úradníkov.

Autor opisuje úsilie bolševikov, ktoré bolo zamerané na premenu zaostalej mnohonárodnej spoločnosti na kultúrne homogénnu. Keďže nepoznali možnosti iných pohľadov na svet, existoval pre nich len jediný, vlastný, výklad. Chceli vybudovať nový svet prostredníctvom ľudí a metód prislúchajúcich starému systému. A kdekoľvek a kedykoľvek boli tieto metódy použité, sprevádzalo ich násilie. Toto násilie postihlo i tých, ktorí bolševický projekt presadzovali – funkcionárov stranických a štátnych orgánov. Selektívna bolševická spoločnosť odhaľovala vo svojom strede nepriateľov a ničila ich. Kto chcel byť členom sovietskej spoločnosti, musel preukázať, že nepatrí k jej nepriateľom. Na boji proti nepriateľovi sa teda podieľali tiež samotné obete.

V konkrétnych reakciách a prejavoch autor vystihuje profil stalinského funkcionára ako neľútostného vykonávateľa moci, ktorý sa bez akýchkoľvek škrupúl hlásil k svojim činom, pre ktorého bola charakteristická priemernosť, odhodlanie, hrubosť jazykového prejavu a priamy fyzický vzťah k násiliu, zakorenený v provinčnej tradícii násilia. Česť a slávu nachádzal v čo najväčšom počte likvidovaných nepriateľov. Ostražitosť, bdelosť a udavačstvo považoval za hlavné občianske povinnosti, keďže nepriateľov videl všade, aj keď sa neprejavovali otvorene, ale pôsobili skryto. Hovoril revolučnou rečou, slávil revolučné sviatky a uctieval sekulárnu bolševickú vieru. Dobrovoľne sa zriekal priateľov a príbuzných, keď preukazoval svoju lojalitu a bezpodmienečnú oddanosť režimu.

Autor približuje problematiku chronologicky v piatich kapitolách, ktoré člení tematicky na podkapitoly. V prvej kapitole analyzuje historický kontext stalinizmu, pokračuje revolúciou v roku 1917, terorom nastupujúcim bezprostredne po októbrovom prevrate a občianskou vojnou. Stalinizmus vykresľuje ako pokračovanie občianskej vojny inými prostriedkami. Druhá kapitola sa týka 20. rokov 20. storočia a autor sa v nej venuje

nástupu plánovaného hospodárstva, centralizácii riadenia, postaveniu roľníkov na dedine, vzťahu mesta a dediny, situácii v meste a veľkých priemyselných centrách, bolševickému projektu industrializácie, riešeniu národnostnej otázky, profilovaniu strany, jej ideológii a upevňovaniu mocenskej pozície Stalina. Samostatnú kapitolu venuje kultúrnej revolúcii, presadzovaniu jej konkrétnych foriem a ich dôsledkom. V ďalšej samostatnej kapitole opisuje autor vrcholiaci teror 30. rokov, ktorého represívna stratégia vychádzala z fyzickej likvidácie politickej elity, zo stranických čistiek, z hromadného vyvražďovania kulakov, kňazov, príslušníkov predrevolučných elít, zločincov a trestancov, zo zatýkania a zabíjania cudzincov, príslušníkov etnických menšín a deportácií celých národov. Režim objavil nútenú prácu ako prostriedok socialistického výrobného spôsobu a metódu prevýchovy človeka. V poslednej kapitole dokumentuje autor stalinský teror v období druhej svetovej vojny a éru neskorého stalinizmu v povojnovom období. Podľa neho sovietski vojaci väčšinou nebojovali za vlasť, ale sa obetovali preto, lebo sa báli, že sa stalinský represívny aparát pomstí ich rodinám. Červená armáda nepoznala ústup, jej vojaci si mohli vybrať – buď sa nechať zastreliť, či zajať Nemcami, alebo sa nechať zabiť NKVD – preto sa obvykle rozhodli pokračovať v útoku, ktorý im poskytoval väčšie šance na prežitie. Opisuje tiež teror a útrapy, ktoré vojna spôsobila civilnému obyvateľstvu. Bolševici neviedli vojnu len proti nemeckému agresorovi, ale aj proti vnútorným nepriateľom. A k nim patrili všetky etnické skupiny podozrievané z kolaborácie. Po vojne intelektuáli dúfali, že sa uvoľní atmosféra, vojaci túžili zaradiť sa do normálneho mierového života, roľníci zase žiť v znesiteľnejších podmienkach bez hladomoru a kolchozov, ale funkcionári sa snažili obnoviť násilím a terorom status quo a siahali k metódam, ktoré si dostatočne vyskúšali už pred vojnou.

Nemecký historik vychádzal vo svojej práci zo štúdia odborných prameňov a archívnych materiálov – stenografické záznamy zo zasadnutí ústredného výboru, písomné správy,

ktoré si vymieňali stranické grémiá so štátnymi úradmi, súkromné písomnosti samotného Stalina, Molotova, Mikojana, Kaganoviča, Vorošilova, Kirova, Ježova a ďalších, správy tajnej polície GPU a NKVD, súdne spisy.

Publikáciu, ktorá je históriou vzniku stalinskej krutovlády, jej konkrétnych foriem a metód a častokrát ťažko predstaviteľných a aj opísateľných dôsledkov na miliónoch ľudských životoch, krutovládu, ktorá bola reakciou na neschopnosť vládcu presadiť svoje totálne ambície, dopĺňa rozsiahly poznámkový aparát a zoznam literatúry a prameňov.

B. Šeďová

NAĎOVIČ, S.: ČELOM VZAD! O DÔSTOJNOM ODCHODE PO NEDÔSTOJNOM PRÍCHODE. Bratislava : Ministerstvo obrany SR, 2004, 195 s.

„Včera, dňa 20. augusta 1968 okolo 23. hodiny večer, prekročili vojská Zväzu sovietskych socialistických republík, Poľskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky, Maďarskej ľudovej republiky a Bulharskej ľudovej republiky štátne hranice Československej socialistickej republiky. Stalo sa tak bez vedomia prezidenta republiky, Predsedníctva Národného zhromaždenia, Predsedníctva vlády a prvého tajomníka ÚVKŠČ a bez vedomia týchto orgánov...“, tak znelo oficiálne stanovisko najvyšších štátnych predstaviteľov Československa, ktoré sa ráno 21. augusta 1968 nepretržite vysielalo v čs. rozhlase a televízii až do násilného prerušenia ich vysielania. Mnohým jeho obyvateľom sa tento deň hlboko vryl do ich pamäti a na dlhých 21 rokov poznamenal vývoj udalostí nielen v Československu, ale aj v zahraničí. Vývoj udalostí po 17. novembri 1989 zmenil od základu všetko. Ďalší významný medzník sa spája s 27. júnom 1991, keď z územia Československa odišiel posledný sovietsky vojak.

Hlavným garantom a koordinátorom odchodu sovietskych vojsk z územia Česko-

slovenska sa stala na základe rozhodnutia vlády ČSSR Československá ľudová armáda. Za týmto účelom bola vytvorená Správa na zabezpečenie odchodu sovietskych vojsk z ČSSR, za náčelníka ktorej dňa 20. februára 1990 vymenoval minister obrany ČSSR generálmajora Ing. Svetozára Naďoviča.

V súvislosti s potrebou zhrnúť a zsumarizovať fakty procesu odchodu sovietskych vojsk z Československa vznikol priestor na napísanie knihy, ktorá vyšla pod názvom *Čelom vzad!*, a ktorej autorom je práve vyššie uvedený genmjr. Ing. Svetozár Naďovič vo výslužbe.

Publikácia je rozdelená na sedem kapitol a doplnená o zaujímavé dokumentačné a obrazové prílohy. V prvej kapitole pod názvom *Praha 27. Jún 1991 a Praha 21. August 1968* autor opisuje v úvodnej časti neuveriteľný pocit šťastia zo splnenej úlohy pri príležitosti odchodu posledného sovietskeho vojaka, veliteľa Strednej skupiny sovietskych vojsk v Československu (SSkSV), generálplukovníka Eduarda Vorobiova, po „dočasnom“, takmer 23-ročnom nevítanom pobyte. No v ďalších častiach sa autor vracia do roku 1968 a opisuje postup invázie vojsk Varšavskej zmluvy a sumarizuje udalosti, ktoré krátko predtým predchádzali samotnej invázii. V závere prvej kapitoly opisuje najprv osobné autentické skúsenosti vtedy z pohľadu mladého dôstojníka a následne poskytuje vlastný krátky a ucelený analytický pohľad na príčiny vstupu a následného zotrvania sovietskych vojsk v Československu.

V druhej kapitole s názvom *O dôstojnom odchode po nedôstojnom príchode*, ktorý je aj podtitulom celej knihy, autor opisuje svoje niektoré životné míľniky a dáva ich do súvisu s ponukou ministra obrany generálplukovníka Miroslava Vačka, aby sa osobne ujal velenia správy na zabezpečenie odchodu sovietskych vojsk. Tu uvažuje o dôvodoch, prečo práve on, a preto tu rekapituluje svoju minulosť. Spomína na obdobie strávené na Akadémii Generálneho štábu Klimenta Jefremoviča Vorošilova v Moskve, kde práve súčasne s ním študoval vtedy ešte podplukovník Miroslav Vacek. Spomienku na štúdiá „okorenil“ aj o príbeh, na ktorý nerád spomína, a ktorý ho

takmer stál vojenskú kariéru, a to hlavne vďaka „všadeprítomným kontrášom“. No a práve skúsenosti získané na akadémii v Moskve, perfektná znalosť ruštiny, poznanie osobných morálnych a pracovných kvalít, boli najpravdepodobnejším dôvodom vymenovania autora do funkcie náčelníka Správy na zabezpečenie odchodu sovietskych vojsk z ČSSR.

V tretej kapitole s názvom *Prvá etapa odsunu – od 26. februára do 31. mája 1990*, sa dozvedáme, že podpísaním Dohody medzi ZSSR a ČSSR o odchode sovietskych vojsk z Československa v Moskve, sa začala prvá etapa odsunu sovietskych vojsk. Autor v kapitole opisuje vysoko korektné vzťahy so sovietskym velením, obzvlášť s hlavným veliteľom generálplukovníkom Vorobiovom, ktorý bol diplomat a mal veľmi ďaleko k typickému obrazu povojnových sovietskych generálov, ale aj s generálmi Malaškievičom, Zujevom a Propačevom. Mnohým bolo ale treba pripomínať, že pre našich občanov sú stále okupantmi, a nie ako sa oni mylne nazdávali, bratskou výpomocou.

Autor nám ďalej predstavuje nemenej dôležité politické pozadie, a to parlamentnú komisiu Federálneho zhromaždenia na odsun sovietskych vojsk, ktorej predsedom bol Dr. Josef Macek a podpredsedom Michael Kocáb. Autor si s úsmevom spomína na prvé stretnutie s týmito dvoma pánmi, obzvlášť na štýl predstavenia sa pána Kocába. Práve tejto osobe venuje autor značnú časť pozornosti a opisuje ho ako človeka rozvážneho, priateľského, múdreho a veľmi aktívneho, ako doslova píše: „... že Kocáb nemal nikdy ďaleko od slov k činom. Jeho kontakty na všetky médiá boli skutočne ohromné.“ alebo „Pán Kocáb sa pravidelne stýkal s prezidentom a tlmil rozličné nenávisťné skupiny.“ Verejnosť v 80. rokoch vnímala pána Kocába ako výborného rockového speváka, teda skôr rebela, ako budúceho politika. Kto s ním spolupracoval, stratil voči nemu akékoľvek predsudky. V ďalšom sa však dočítame, že veľmi dôležitú úlohu v tomto procese zohrala obrovská autorita dvoch pánov v zahraničí, a to prezidenta Václava Havla, a predsedu Federálneho zhromaždenia Alexandra Dubčeka.

V publikácii sú rozobrané aj rôzne nedorozumenia a spory. Napríklad sa tu spomína nedorozumenie napríklad v súvislosti s iniciatívnou ponukou Václava Havla Michailovi Gorbačovovi v podobe montovaných domov, ktoré sa mali stavať pre odsťahovaných sovietskych vojakov a ich rodinných príslušníkov niekde v Sovietskom zväze. Proti tejto myšlienke boli mnohí poslanci Federálneho zhromaždenia.

V závere kapitoly sa autor venuje štatistickým ukazovateľom, a to za obdobie od „príchodu“ sovietskych vojsk po podpísanie dohody o odchode. Ďalej hodnotí priebeh prvej etapy odsunu.

V štvrtej kapitole s názvom *Druhá etapa odsunu – od 1. júna do 31. decembra 1990* autor píše o komplikáciách, ktoré nastali pri politických rokovaníach v spomínanej etape. Situácia sa začala však mierne vyostrovať hlavne neprímeranými požiadavkami zo sovietskej strany. Totiž v tom čase začínal odsun jednotiek z Maďarska a prebiehal ešte aj v NDR. Miera nespokojnosti sovietskych, prevažne mladých dôstojníkov, sa zvyšovala. Pramenila z obavy o vlastnú budúcnosť po návrate do vlasti, a Sovietsky zväz nebol pripravený na taký veľký nápor ľudí. Opäť sa dostal na „pretras“ nežšťastne formulovaný prísľub prezidenta Havla o dodávke montovaných domov pre rodiny sovietskych dôstojníkov. Zo sovietskej strany zazneli varovania týkajúce sa spomalenia odsunu jednotiek, alebo dokonca aj vyhrážky o prehodnotení dodávok ropy a ďalších strategických surovín zo ZSSR. Každý si vedel dokonale predstaviť surovinovú závislosť od Sovietskeho zväzu a Sovieti si toho boli dokonale vedomí. Nakoniec však zvíťazila diplomacia.

Autor sa čiastočne dotýka aj problematiky odsunu sovietskych jednotiek z bývalej NDR a Maďarska. V tomto období nastala úzka spolupráca medzi armádnymi predstaviteľmi Maďarska a bývalou NDR a postupne potom viac s predstaviteľmi už zjednoteného Nemecka. Práve tu sa autor pozastavuje a poukazuje aj na osudy východonemeckých vysoko postavených dôstojníkov a najmä generalitu v súvislosti s procesom zjed-

Vojenská história

nocovania Nemecka. Vysoko oceňuje práve prínos z takýchto jednaní, v rámci ktorých dochádzalo k výmene neoceniteľných skúseností pri zabezpečovaní odsunu. V závere kapitoly sa autor opäť venuje štatistickým ukazovateľom a hodnoteniu zakončenia druhej etapy odsunu.

V piatej kapitole s názvom *Tretia etapa odsunu – od 1. januára do 30. júna 1991* sa hneď na začiatku dozvedáme o tragédii, ktorá mala za následok 17 mŕtvych sovietskych vojakov, z toho troch dôstojníkov. Odohrala sa v predvečer návštevy predstaviteľov Najvyššieho soviету ZSSR a poslancov zväzových republík, ktorí mali riešiť finančno-ekonomické pozadie odsunu sovietskych vojsk, a ktorá aj tieto rokovania poznačila.

Autor ďalej opisuje štyri veľké míľniky odsunu počas tretej etapy, a to odlet bojových stíhačiek, odsun posledného tanku, likvidáciu jedného z najväčších muničných skladov, kde sa nachádzalo 50 000 ton munície a v neposlednom rade zložitá jednaná o kompenzácií obrovských ekologických škôd napáchaných od roku 1968, s ich následkami sme sa do dnešných dní úplne nevysporiadali. Záver kapitoly autor venuje spoločenským podujatiam, ktoré sa konali pri príležitosti odchodu sovietskych vojsk. Nakoniec opisuje ním nazvaný *deň D*, teda deň, keď odišiel z územia posledný sovietsky vojak. *Dňu D* dva dni predtým, teda 25. júna 1991, predchádzalo podpísanie protokolu, ktorým sa potvrdil definitívny koniec pobytu sovietskych vojsk v Československu.

V šiestej kapitole *Politické rokovania o odchode intervenčných vojsk* podáva autor

chronologický prehľad o politických rokovaniach, počnúc rokom 1968, cez obdobie „perestrojky“, tesne po novembri 1989, v období vlády „Národného porozumenia“, jednotlivé rokovacie kolá o odsune a riešení majetkovo-právnych a finančných otázok po odsune.

Siedmu kapitolu s názvom *Naši susedia a odsun* rozdelil autor do troch podkapitol s názvami *Odsun sovietskych vojsk z Maďarska 1990 – 1991*, *Odsun sovietskych vojsk z Poľska 1991 – 1993* a *Odsun sovietskych vojsk z Nemecka 1991 – 1994*. V jednotlivých podkapitolách sa autor zaoberá príčinami zotrvania sovietskych vojsk v týchto štátoch a v skrátenej podobe nám dáva možnosť nahliadnuť do procesu odsunu sovietskych vojsk z týchto území, ako aj pohľady na spôsob, ako sa s podobnými problémami vysporiadali vlády a občania okolitých krajín.

Cieľom autora bolo zdokumentovať zložitý proces jednaní a rokovaní, ktoré súviseli s nechceným pobytom sovietskych vojsk v Československu na pozadí udalostí z augusta 1968, čo sa mu v konečnom dôsledku podarilo vcelku pútavým spôsobom, doplneným o vlastný pohľad na niektoré významné, i menej významné udalosti z tohto obdobia. Na škodu je, že táto kniha nie je distribuovaná vo verejnej sieti, a verejnosť je ochudobnená o možnosť dozvedieť sa niečo viac o udalostiach spojených s odsunom sovietskych vojsk z Československa.

E. Hariň

AUTORI ČÍSLA

Mgr. Dušan **SEGEŠ**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Dr. Andrzej **OLEJKO**, Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego,
ul. Rejtana 16 C, Rzeszów (Poľská republika)

Mgr. Michal **SCHVARC**, Múzeum kultúry karpatských Nemcov, Žižkova 14, 811 09 Bratislava

PhDr. Jozef **PECINA**, Filozofická fakulta Univerzity Cyrila a Metoda,
nám. J. Herdu 2, 917 01 Trnava

doc. PhDr. Jaroslav **VACULÍK**, CSc., Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity v Brně,
Poříčí 7, 639 00 Brno (Česká republika)

MUDr. László **KISS**, CSc., 930 08 Čiližská Radvaň 28

Mgr. Peter **CHORVÁT**, Považanova 2, 841 01 Bratislava

PaedDr. Martin **PEKÁR**, Prostějovská 79, 080 01 Prešov

UPOZORNENIE REDAKCIE

Odovzdávanie rukopisov

Príspevky do Vojenskej histórie odovzdávajúte, resp. posielajte zásadne na disketách v textových editoroch Word 6.0, Word 97, prípadne T 602, v iných len na základe dohovoru. Poznámky je potrebné uvádzať až za text štúdie, nie pod čiarou. K diskete je potrebné priložiť jeden tlačенý exemplár príspevku. K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca jednej strany a osobné údaje o autorovi: rodné číslo, adresu, číslo účtu, telefonický kontakt, e-mailovú adresu.

Rozsah príspevkov

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán. Recenzie môžu byť v rozsahu do 15 strán, anotácie maximálne do 3 strán. Počet strán sa počíta podľa počtu znakov (1 800 znakov na stranu).

Poznámkový aparát a citovanie

Vzhľadom na platnosť STN ISO 690, ktorá obsahuje aj Národnú prílohu, je potrebné pri citáciách rešpektovať aspoň jej základné zásady. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

¹VÁROŠ, M.: Posledný let generála Štefánika. Bratislava : International, 1994, s. 56.

²PEJSKAR, J., ed.: Poslední pocta : Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948 – 1981. B. m. : Konfrontace, 1986, sv. 2., s. 118-121.

(v prameni neuvedené miesto vydania: bez miesta; podobne aj pri neuvedenom vydavateľstve: b. v., roku: b. r.)

³ŠPIRKO, D. – LUPTÁK, M.: Obrana bratislavského predmostia vo francúzsko-rakúskej vojne roku 1809. In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 9-10.

⁴DEIGHTON, L.: Blitzkrieg : Od Hitlerova nástupu po pád Dunkerque. Prel. Z. Kárník. Praha : Argo, 1994, s. 85.

⁵PEJSKAR, ref 2, s. 97.

– v prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa: PEJSKAR, Poslední, ref 2, s. 93.

– autor nemusí uvádzať mená všetkých pôvodcov citovaného diela (druhého, tretieho) alebo ak má citované dielo viacerých ako troch pôvodcov uvádzame: ŠPIRKO, D. a i. (a iní) alebo ŠPIRKO, D. et al. (et alii)

– v prípade viacerých miest vydania, alebo názvov vydavateľstiev píšeme bodkočiarku alebo čiarku: Praha; Bratislava : Argo; Concordia, 1999

– údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu – skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

– pri odkaze na archívny prameň uvádzať skratky: f. (nie fond)

šk. (ako škatuľa, nie krabica)

č. j. (s medzerou)

VÚA – VHA Praha, f.; pozri tiež PEJS, O.: ...

Tamže, s. 8. (nie tamtiež)

Čísla poznámok v texte uvádzať indexovo: ⁴ nie: ⁴⁾ ^{4/}

Adresa redakcie: Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava.

☎ 02/48 207713

E-mail: stanovam@mod.gov.sk

Redakčná rada si vyhradzuje právo na základe vyžiadaných odborných posudkov rozhodnúť o uverejnení, prípadne vrátení príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú.

OBSAH

Štúdie

- SEGEŠ, Dušan: Vojensko-politické aktivity Karola Sidora od 14. marca do 1. septembra 1939 na pozadí slovensko-poľských vzťahov.....3
- OLEJKO, Andrzej: Bojová činnosť 56. pozorovacej eskadry armády *Karpaty* nad Slovenskom v obrannej vojne roku 193923
- SCHVARC, Michal: Organizácia spravodajskej činnosti nemeckej Bezpečnostnej služby (Sicherheitsdienst-SD) na Slovensku od roku 1939 do vypuknutia SNP41
- PECINA, Juraj: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1941 – 1942. (Od Kyjeva po rieku Mius)56
- VACULÍK, Jaroslav: Volyňští Češi v 1. československém armádním sboru v SSSR74

Dokumenty a materiály

- KISS, László: Zariadenia proti šíreniu epidémie na území Slovenska počas prvej svetovej vojny.....87
- CHORVÁT, Peter: Československé stále opevnenia na Slovensku v zornom poli dobovej maďarskej vojenskej publicistiky94
- PEKÁR, Martin: Prípravy Slovenska na vojnu proti ZSSR a ich vplyv na pomery Šarišsko-zemplínskej župe.....103

Recenzie

- SEGEŠ, Vladimír: Od rytierstva po žoldnierstvo. Stredoveké vojenstvo so zreteľom na Slovensko. (Bohuš Klein).....110
- Slovensko v 20. storočí. 1. zv. Na začiatku storočia 1901 – 1914. Ed.: KOVÁČ, D. a kol. (Gabriela Dudeková)112
- Nové zväzky edovaných dokumentov o holokauste na Slovensku. (Igor Baka).....115
- JABLONICKÝ, Jozef: Samizdat o doboji. Štúdie a články. (Marek Syrný)118
- HART, B. L. H.: Válka z druhého břehu. Vzestup a pád německé armády očima Hitlerových generálů. (Alexej Maskalík).....121
- Anotácie, glosy**130

INHALT

Studien

SEGEŠ, Dušan: Die militärisch-politischen Aktivitäten von Karol Sidor seit dem 14.März bis zum 1. September 1939 auf dem Hintergrund der slowakisch-polnischen Beziehungen.....	3
OLEJKO, Andrzej: Die Kampftätigkeit der 56. Beobachtungseskadron der Armee <i>Karpaten</i> über die Slowakei in dem Verteidigungskrieg im Jahre 1939.....	23
SCHVARC, Michal: Die Organisation der Nachrichtenerstattung des deutschen Sicherheitsdienstes SD in der Slowakei von 1939 bis zum Ausbruch des Slowakischen Nationalaufstandes	41
PECINA, Juraj: Die polnische Artillerie der Schnellen Division 1941 – 1942. (Von Kyjev zu Mius)	56
VACULÍK, Jaroslav: Die wolhynischen Tschechen im 1. tschechoslowakischen Armeekorps in der Sowjetunion	74
Dokumente a Materialen	
KISS, László: Beobachtungsstationen für Kranken auf dem Gebiet der Slowakei während des 1. Weltkrieges	87
CHORVÁT, Peter: Die tschechoslowakischen ständigen Festungswerke in der Slowakei in dem Sehfeld der zeitgenössischen ungarischen militärischen Publizistik.....	94
PEKÁR, Martin: Die Vorbereitungen der Slowakei auf den Krieg gegen die Sowjetunion und ihre Auswirkung auf die Verhältnisse in dem Gau von Šariš-Zemplín	103
Rezensionen	110
Anotationen, Glossen	130

CONTENTS

Studies

SEGEŠ, Dušan: Military and Political Activities of Karol Sidor
from 14th March to 1st September 1939 on the Background
of Slovak-Polish Relations3

OLEJKO, Andrzej: The Combat Activity of the 56th
Observation Squadron of the Army „Karpaty – the Carpathians“
over Slovakia in the Defensive War in 193923

SCHVARC, Michal: Organisation of Intelligence Activity
of the German Security Service (Sicherheitsdienst-SD) in Slovakia
from 1939 to the Outbreak of the Slovak National Uprising41

PECINA, Juraj: The Field Artillery of the Rapid Division 1941 – 1942
(From Kiev to the River of Mius).....56

VACULÍK, Jaroslav: The Volhynia Czechs in the 1st
Czechoslovak Army Corps in the USSR74

Documents and Materials

KISS, László: Observation Stations for the Sick in the Territory
of Slovakia during the World War I.87

CHORVÁT, Peter: Czecho-Slovak Permanent Fortifications
in Slovakia in view of the Period Hungarian Military Journalism94

PEKÁR, Martin: Preparation of Slovakia for a War against the USSR
and their Impact upon the Situation in the District of Šariš and Zemplín.....103

Reviews110

Annotations, Glosses130

VOJENSKÁ HISTÓRIA 1/2005

Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo
Vydáva Ministerstvo obrany SR – Vojenský historický ústav

Na obálke: Na fotografii najstaršie sochárske stvárnenie
venované pamiatke padlých príslušníkov 1. ČSAZ na Dukle.

Redaktorka Mgr. Mária Stanová
Grafická úprava Alena Madajová

Redakčná rada: doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc. (predseda),
členovia: PhDr. Michal Barnovský, DrSc., PhDr. Valerián Bystrický, DrSc.,
PhDr. František Cséfalvay, CSc., PhDr. Viliam Čičaj, CSc.,
PhDr. Vojtech Dangel, CSc. (podpredseda),
PhDr. Ivan Gosiorovský, PhDr. Marián Hronský, DrSc.,
PhDr. Vladimír Segeš, PhD., PhDr. Jan Štaigl, CSc., Dr. Peter Turza,
doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., doc. PhDr. Oldřich Vaněk, CSc.

Schválené do tlače dňa: 6. apríla 2005
Registračné číslo 1713/97
Rozširuje Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04 Bratislava
Nepredajné
ISSN 1335-3314
Tlač: OPZ HS MO SR, Kutuzovova 8, Bratislava